

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

В. о. завідувача кафедри

М. М. Логвин

„_____” _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “ОРГАНІЗАЦІЯ І РОЗВИТОК
НАУКОВО-РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ ТА ПАЛОМНИЦТВА
ХРИСТІЯНСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ У ЄВРОПІ”***

***зі спеціальності 242 “Туризм”
освітня програма “Туризм” ступеня бакалавра***

Виконавець роботи Корж Олена Володимирівна

(підпис, дата)

Науковий керівник доц. Карпенко Ніна Миколаївна

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ	6
1.1. Сутнісні характеристики, різновиди та суспільне значення релігійного туризму.....	6
1.2. Сучасні світові й вітчизняні тенденції розвитку релігійного туризму	16
1.3. Україна на ринку релігійного туризму та паломництва	28
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА УКРАЇНІ	34
2.1. Основні дестинації розвитку релігійного туризму у країнах Європи	34
2.2. Пріоритетні напрямки розвитку релігійних об'єктів в Україні	49
2.3. Перспективи розвитку релігійного туризму в країнах Європи (на прикладі Італії)	54
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	59
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Релігійний туризм у країнах колишнього соціалістичного простору почав розвиватись порівняно недавно, оскільки майже півстоліття комуністичне правління викорінювало релігію. За таких умов релігійні святині в кращому випадку перетворювали на музеї, а в гіршому – на склади. Але після довгих років боротьби, атеїстичний режим прийшов до розуміння значної ролі церкви для побудови держави і відновив релігійне життя у всіх пострадянських країнах. Великі перспективи у розвитку релігійного та паломницького туризму відкриваються і перед Україною, яка знаходиться на перехресті православного Сходу і католицького Заходу. Наша країна є духовним центром для багатьох світових релігій і їх відгалужень. Це дає змогу й українцям на батьківщині і за її межами шукати шляхів очищення душі і сприйняття світу у вищому духовному сенсі. Розвитку паломницького туризму в нашій країні сприяє наявність безлічі християнських святинь, невисока вартість таких програм і, зрозуміло, потреба сучасної людини в духовній підтримці. Окрім прочан – представників основних релігій, зростає кількість українців, так само як і вихідців із західних країн, що є послідовниками духовних учителів, різних шкіл і напрямків, відвідувачами семінарів і тренінгів, спрямованих на духовний розвиток і самопізнання людини. Розвиток паломницького туризму в цілому відкриває перед людством нову еру, нові духовні можливості, гармонію й мир в світі.

Інтерес до релігійного туризму як окремої туристичної галузі в Україні постійно зростає й викликає науковий і практичний інтерес. Україна має значний потенціал для розвитку релігійно-паломницького туризму, включаючи його регіональний контекст.

Дослідження проблем становлення та розвитку релігійного туризму України, як окремого виду туризму, проводили відомими туризмознавцями: О.О. Любіцевою, М.П. Мальською. Питанням класифікації і типології паломництва присвячені праці М. Мюллера, О.О. Любіцевої, С.П. Романчука,

П.Л. Яроцького. Феномен паломництва досліджується сучасними релігієзнавцями, філософами: П. Яроцьким, В. Пазенком, Я. Любимим, Т. Пархоменко, В. Малаховим, В. Заблоцьким, Т. Андрєєвою, В. Сергійко, Н. Крюковою. Сутності та значимості паломницьких мандрівок приділяли увагу такі видатні філософи, мислителі, письменники: Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, В. Григорович-Барський.

Мета роботи полягає в дослідженні теоретичних та прикладних аспектів організації і розвитку науково-релігійного туризму та паломництва християнського спрямування у Європі. Досягнення поставленої мети забезпечується виконанням наступних завдань:

- виявити сутнісні характеристики, різновиди та суспільне значення релігійного туризму;
- вивчити сучасні світові й вітчизняні тенденції розвитку релігійного туризму;
- оцінити Україну на ринку релігійного туризму та паломництва;
- дослідити основні дестинації розвитку релігійного туризму у країнах Європи;
- проаналізувати пріоритетні напрямки розвитку релігійних об'єктів в Україні;
- запропонувати перспективи розвитку релігійного туризму в країнах Європи (на прикладі Італії).

Об'єктом дослідження є процес організації і розвитку науково-релігійного туризму та паломництва. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні підходи у дослідженні організації і розвитку науково-релігійного туризму та паломництва християнського спрямування у Європі.

Для розв'язання визначених завдань роботи, досягнення мети використовувався наступний комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, методи системного аналізу, методи причинно-наслідкового аналізу, методи

порівняльного аналізу, методи прямого структурного аналізу, узагальнення. За допомогою аналітичного методу здійснено підбір інформації за темою. Використовувався метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем дослідження організації сфери туризму на регіональному рівні, публікації в наукових періодичних виданнях, статистичні бюлетені туристичної діяльності, матеріали науково-практичних конференцій, дані всесвітньої мережі Інтернет.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані опубліковані в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів “Туризм і молодь – 2025” (м. Полтава, 2025 рік).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 4 таблиці, 19 рисунків, перелік інформаційних джерел налічує 64 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ

1.1. Змістові характеристики, різновиди та суспільне значення релігійного туризму

Релігійний туризм є унікальним видом подорожей, що сприяє зміцненню взаєморозуміння та толерантності між представниками різних релігій. Незалежно від віросповідання, кожній людині варто хоча б раз у житті відвідати святі місця. Україна, з її багатими духовними традиціями та тисячолітньою історією, є країною, де релігійний туризм відіграє важливу роль. Тут шанують релігійні звичаї та активно здійснюють паломництва.

Основою релігійного туризму є відвідування святих місць та релігійних центрів. Це не лише знайомство з культовими об'єктами своєї релігії, але й із традиціями інших духовних культур різних куточків світу. Крім того, поєднання відвідин релігійних святинь із пізнавальними екскурсіями дозволяє розширити горизонти, глибше зрозуміти духовну та історичну спадщину різних народів і краще усвідомити сутність їхніх релігій.

Релігійні тури є пізнавальними подорожами, спрямованими на знайомство з релігійними пам'ятками, історією духовних традицій та релігійною культурою. Цей напрямок туризму має кілька підвидів, серед яких виділяють екскурсійно-релігійний, паломницький і науковий туризм з релігієзнавчою метою.

Екскурсійний туризм, орієнтований на релігійну тематику, має великий потенціал розвитку. Туристичні компанії, включаючи відвідування святинь у свої маршрути, формують потоки туристів, зацікавлених у культурно-пізнавальному аспекті таких поїздок. Зазвичай ці подорожі є коротшими за традиційні паломництва, розраховані на різні вікові групи та проводяться незалежно від релігійних свят, у будь-яку пору року.

Для віруючих паломництво має насамперед духовне значення, тоді як для

звичайних туристів відвідування святих місць є передусім культурною та освітньою подією, яка не вимагає спеціальної духовної або фізичної підготовки. У деяких випадках у таких турах одночасно беруть участь як паломники, так і туристи. Вони разом відвідують культові святині та пам'ятки архітектури, об'єднані одним маршрутом.

Організація релігійних турів вимагає ретельної підготовки. Особливо важливо уважно формувати групи, щоб уникнути присутності людей, яким чужі віра та повага до святих місць. Це дозволяє забезпечити гармонію в колективі та належну атмосферу під час поїздки.

Окремий вид – науковий туризм з релігієзнавчими цілями, орієнтований на дослідження особливостей різних релігійних традицій та культур. Він є характерним для наукової сфери, де вивчають як монотеїстичні релігії, так і спадщину політеїзму. Науковці здійснюють подорожі до ключових центрів релігійної культури, зокрема до таких країн, як Єгипет, Італія та Греція, що славляться своїм багатим політеїстичним минулим.

Окремий інтерес викликає Схід, зокрема Індія, Китай і Японія, де зосереджені унікальні духовні традиції та релігійні пам'ятки. Хоча такі поїздки фахівців не є масовими, вони значно розширюють географію релігійного туризму та сприяють поглибленню знань про релігійне життя різних народів [19].

Культовий туризм відіграє важливу роль у розвитку власне міжнародного туризму. Останнім часом зростає інтерес до релігійних уявлень інших народів, що сприяє глибшому пізнанню їхньої культури, побуту та традицій. Сучасні туристи, зокрема християни, дедалі частіше відвідують тибетські монастирі або синтоїстські храми.

Сьогодні релігійні екскурсії проводяться майже по всьому світу – у церквах, мечетях і храмах. Відвідування храмів стало популярним серед представників різних релігій, оскільки сприяє формуванню толерантності та поваги до інших культур і духовних традицій.

Знайомство з релігійними центрами та культовими об'єктами є важливою

складовою не лише релігійних турів, але й комбінованих культурно-пізнавальних поїздок.

Сучасні процеси секуляризації та індивідуалізму поступово відсувають традиційну релігію на периферію західного суспільства. Як наслідок, посередницька роль релігії та значення трансцендентних паломництв стали менш виразними для багатьох людей. Тим не менш, протягом тисячоліть саме ритуальні й регулярні подорожі до місць духовного та фізичного «вічного» визначали сутність релігійного паломництва.

Ідея подорожі, яка набула значної популярності в сучасних дослідженнях туризму, сприяє формуванню концептуальних зв'язків між традиційним образом паломника та сучасним мандрівником. Таким чином, духовний досвід паломництва отримує нові інтерпретації та значення, адаптуючись до змін у суспільстві та культурі.

«Релігійний туризм нині став фрагментованою сферою інтересів для науковців, з такими термінами як «паломницький туризм», «віровий туризм», «духовний». туризм» і «туристське паломництво» [19].

Паломницький туризм є особливим підвидом релігійного туризму, орієнтованим на глибоко віруючих людей, які прагнуть не просто оглянути храми чи монастирі, а отримати духовний досвід. Відвідування святинь та участь у богослужіннях допомагають знайти душевний спокій, збагатити внутрішній світ і відновити сили. У таких турах люди мають можливість вшанувати головні святини європейських країн чи України, взяти участь у богослужіннях, хресних ходах та інших духовних практиках. Спілкування з одновірцями надихає та сприяє зміцненню віри. Паломництво також може стати способом зцілення душевних ран через силу молитви та зустріч з чудотворними іконами.

Християнські святини України, такі як Почаївська та Києво-Печерська лаври, Зарваниця та інші місця, залишають глибокі враження. Історія паломництва бере свій початок ще з часів перших християн, які у Середньовіччі відвідували Святу Землю і привозили звідти пальмові гілки як символ їхньої

віри [5].

Паломництво можна розглядати як подорож, метою якої є поклоніння святим місцям. Мотиви паломників різноманітні: прагнення зцілитися від фізичних чи духовних недуг, помолитися за рідних, знайти благодать, набратися духовних і фізичних сил. Участь у паломництві також може включати добровільну допомогу — наприклад, у прибиранні або будівництві в монастирях чи духовних центрах.

Ця подорож є виразом вдячності вищим силам, проявом відданості вірі, можливістю випробувати свої наміри, силу духу та знайти сенс життя.

У своїй праці «Сучасні різновиди туризму» М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор (див. рис. 1.1.1) релігійний туризм поділяють на: сакральний туризм, паломницький туризм, езотеричний туризм [15].

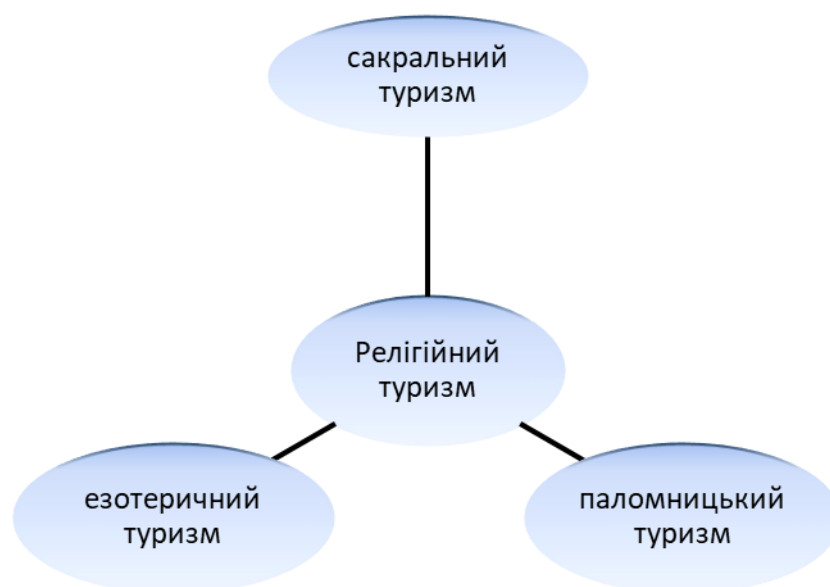


Рис. 1.1.1 Структура релігійного туризму, за [15]

За геопросторовою ознакою релігійно-паломницький туризм класифікують як локальний, регіональний і світовий [59]. На локальному рівні релігійно-паломницький туризм здебільшого включає одноденні поїздки до найближчих святинь. На регіональному рівні переважають короткострокові подорожі, тоді як на світовому рівні організовуються тривалі й довгострокові паломництва.

Головний інтерес прочан зосереджений на відвідуванні монастирів, храмів і визнаних святих місць, таких як джерела, річки, печери чи гори. При цьому якість послуг у закладах розміщення та харчування зазвичай є менш важливим фактором для паломників, оскільки їхня увага спрямована насамперед на духовний аспект подорожі.

У табл. 1.1.1 подається ще один поділ релігійного туризму на різновиди та їх коротки зміст.

Таблиця 1.1.1

Види релігійного туризму, за [32]

Вид релігійного туризму	Зміст виду
паломницький туризм	сукупність поїздок представників різних конфесій з паломницькими цілями
релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості	відвідування місць, пов'язаних з історією релігій
езотеричний	розширення традиційного релігійного світосприйняття, і у відповідності з цією метою ведеться філософський пошук в процесі подорожування
сакральний	різновид, де турист під час відвідування певних місць створює, відновлює або підкреслює зв'язок з уявним потойбічним світом

Як видно з рис. 1.1.2, у релігійному туризмі зазвичай виділяють декілька видів паломництва, що класифікуються за різними ознаками [31]



Рис. 1.1.2 Класифікаційні ознаки релігійного туризму, складено за [31]

За числом учасників і сімейною структурою бувають – індивідуальні, сімейні та групові паломництва; за терміном мандрівок – тривалі й короткочасні; за сезонністю – довільні цілорічні або приурочені до конкретних релігійних дат і свят; за об'єктами відвідин – діляться на відвідини конфесійних культових місць (монастирів, храмів), а також природних культових місць (святих гір, озер, печер, джерел); за місцем дислокації об'єктів – внутрішні (в межах державних кордонів) і закордонні паломницькі тури; за ознакою обов'язковості – добровільні й обов'язкові паломницькі тури.

Релігійний туризм сучасності як соціокультурний феномен відкриває унікальні можливості для ознайомлення з різними релігіями та культурами. Він сприяє налагодженню діалогу й дружніх зв'язків між представниками різних культур та переконань з усього світу, що дозволяє порівнювати соціокультурний досвід. Цей вид туризму дарує позитивні емоції, які допомагають людям адаптуватися до нових життєвих умов, формує толерантність та сприяє глибшому розумінню життя.

Важливим аспектом соціокультурного планування релігійного туризму є його часта інтеграція в державну культурну політику. Це допомагає зменшувати соціальну напруженість у суспільстві та підтримувати культурну спадщину.

Релігійний туризм має значний соціокультурний потенціал, оскільки відповідає ціннісним потребам людини, яка прагне духовного, культурного та фізичного збагачення. Його потенціал полягає у здатності задовольняти соціальні й культурні потреби людей через туристичні послуги, пов'язані з відвідуванням релігійних і рекреаційних об'єктів [32].

Регулярні паломництва, що залучають тисячі віруючих, мають вагоме економічне значення. Паломники, окрім основної мети своєї подорожі, активно користуються товарами та послугами, зокрема послугами проживання. Ці доходи залишаються у місці призначення, створюючи значний економічний ефект для регіону або країни, яка приймає туристів-паломників.

Релігійний туризм характеризується відносною стійкістю до економічних

коливань. Це зумовлено тим, що віруючі зазвичай планують свої подорожі заздалегідь і здійснюють їх незалежно від поточної економічної ситуації. Таким чином, релігійний туризм є стабільним джерелом доходів для місцевих громад і сприяє розвитку економіки навіть у періоди нестабільності [32]. Віруючі, що подорожують завдяки своїй вірі, нерідко реалізують це, дотримуючись своїх релігійних переконань і обов'язків або виконуючи духовну місію.

Саме тому ЮНВТО вважає, що релігійний туризм – це «відвідування святих місць певної релігії, пов'язаних з виконанням певних релігійних обрядів (богослужіння, релігійні збори та святкування певних подій). Такий само семантичний зміст, як релігійний туризм, має паломницький туризм, тобто подорожі, відвідування священних місць, де відбувається певна релігійна подія» [6].

Дослідження релігійної тематики вимагає залучення церковних догм, декретів та інших елементів релігійної традиції. Релігійні тури пізнавальної спрямованості здебільшого включають відвідування релігійних центрів, музеїв, виставок, участь у релігійних заходах, ознайомлення з обрядами та іншими аспектами духовної культури.

Сучасне розуміння релігійного туризму значно розширилося. Сучасний соціум сприяє розвитку нових напрямків у цій сфері, таких як:

- оздоровчо-медичний туризм, що поєднує відвідування релігійних об'єктів із рекреаційними та оздоровчими заходами;
- освітній туризм для дітей і дорослих, який спрямований на поглиблення знань про різні релігії, традиції та культури;
- благодійний туризм, який передбачає безоплатну діяльність, таку як допомога працею, або внесення матеріальних пожертв для підтримки релігійних та соціальних ініціатив.

Фактично, релігійний туризм не лише задовольняє духовні потреби, а й інтегрується у ширші соціальні, освітні та гуманітарні процеси.

Паломницькі організації розробляють свої тури так, щоб максимально познайомити людей з духовно-релігійною та культурною спадщиною певних

об'єктів. А у світських екскурсіях основним є історико-культурний аспект (архітектурно-художній), у паломницьких поїздках ці аспекти тісно переплітаються з духовною спадщиною місць.

Окремі паломницькі служби також організовують поїздки для людей, які не є релігійними, але прагнуть ознайомитися з духовними та культурними традиціями певної країни чи регіону. Особливістю таких поїздок є акцент на екскурсійній складовій та тому, а учасники зазвичай проживають у готелях, а не в монастирях. Ці поїздки можуть також мати місіонерську функцію, оскільки вони сприяють поширенню знань про релігію, культуру і традиції, а іноді – ще й певних релігійних поглядів.

Рішення проблеми розміщення паломників у контексті релігійного туризму вимагає інтегрованого підходу, який враховує як духовні, так і практичні аспекти. Нижче наведено кілька ключових напрямків для створення оптимальних умов [31]:

1. Створення багатофункціональних комплексів. У межах релігійних об'єктів варто передбачити будівництво багатофункціональних споруд, які включають: житлові приміщення з відповідним аскетичним інтер'єром, що відповідає релігійним канонам; окремі зони для проведення релігійних обрядів; освітні аудиторії для лекцій та бесід; приміщення для оздоровчих процедур або відпочинку.

2. Розвиток інфраструктури при монастирях та парафіях. Традиційне розміщення паломників при монастирях є ефективним, але потребує сучасного підходу (облаштування кімнат для тривалого проживання; створення їдалень із постовими меню; організація невеликих медичних пунктів для першої допомоги).

3. Адаптація світських готелів до потреб паломників (якщо паломники ночують розміщуватися у звичайних готелях, важливо забезпечити наявність окремих зон для молитви або духовної практики, відповідне меню у ресторанах готелів, інформування персоналу про специфіку релігійного туризму).

4. Підтримка спеціалізованих туристичних фірм. Фірми, які

організують релігійно-паломницькі подорожі, повинні включати в свої послуги:

- проживання в місцях, які відповідають духовним потребам;
- організацію трансферів між святинями;
- проведення екскурсій із акцентом на релігійну складову.

5. Збереження духовної атмосфери. Уникнення «духовного руйнування» вимагає ретельного планування, щоб паломники могли максимально зосередитися на духовній частині подорожі. Це може включати заборону на розважальні заходи неподалік релігійних комплексів та дотримання відповідних норм поведінки.

Інтеграція цих підходів дозволить створити комфортні умови для паломників, зберігаючи при цьому духовну атмосферу і зміст релігійних подорожей.

Для уникнення непорозумінь, слід чітко визначити основні соціальні групи учасників релігійного туризму:

- паломники, які суворо дотримуються релігійних обрядів і канонів церкви;
- віруючі, які менш строго дотримуються церковних правил і статутів;
- люди, зацікавлені християнською релігією, але поки не практикують її активно;
- туристи, які цікавляться культовими об'єктами та пам'ятками релігійної спадщини як частиною національної культури [32].

На основі соціально-світоглядних категорій учасників релігійного туризму можна визначити основні цілі їхніх подорожей (див. табл. 1.1.2).

Таблиця 1.1.2

Цілі релігійних подорожей і паломництва, за [4, 5, 31]

ритуальне святкування релігійних свят: участь прочан і туристів як глядачів;
духовне самовдосконалення: характерне для паломників і звичайних туристів;
підвищення статусу в релігійній громаді: мотивація, властива прочанам окремих парафій;
поклоніння святиням і пошук зцілення: властиво виключно паломникам;
допитливість і естетичне задоволення: від архітектури, живопису, церковного співу – мета, характерна для всіх категорій туристів

Для туристів, які цікавляться релігією та самостійно вивчають церковні обряди, важливо розвивати не лише релігійне середовище, а й повноцінну туристичну інфраструктуру з комфортним житловим забезпеченням.

Аналіз історії розвитку та сучасного стану релігійного туризму свідчить, що завдяки спільній та систематичній роботі державних, комерційних, громадських і релігійних організацій цей напрямок може стати інструментом для зміцнення взаєморозуміння між представниками різних конфесій, що сприятиме зниженню соціальної напруженості.

Як підсумок, нижче розглянемо роль (функції) релігійного туризму і паломництва в житті суспільства.

1. Духовно-просвітницька роль. Під час подорожей паломники дізнаються про історію місць, які вони відвідують, та їх значення у духовному житті. Вони знайомляться з традиціями богослужінь, спадщиною святих і старців, пов'язаних із цими місцями, а також отримують можливість спілкуватися з мешканцями монастирів і знаходити собі духовних наставників.

2. Освітня роль. Монастирі здавна були не лише духовними, а й культурними та історичними центрами. Деякі з них містять музеї, де відвідувачі можуть дізнатися про мистецтво, архітектуру, побут ченців і мирян у різні історичні періоди.

3. Місіонерська роль. Відвідування святих місць сприяє воцерковленню людей, які раніше були нерелігійними.

4. Благодійна роль. Паломницькі служби знайомлять паломників із потребами монастирів і організовують допомогу. Відвідувачі привозять продукти, одяг, роблять грошові пожертви, що часто є вкрай необхідним, особливо для відновлюваних обителів.

У наступному параграфі буде висвітлено сучасні світові й вітчизняні тенденції розвитку релігійного туризму.

1.2. Сучасні світові й вітчизняні тенденції розвитку релігійного туризму

Християнство є однією з основних світових релігій, що привертає увагу не лише віруючих, але й науковців, дослідників та зацікавлених осіб. Святе Письмо Старого і Нового Заповіту викликає неабиякий інтерес завдяки своїм хронологічним описам подій, які, за підрахунками релігієзнавців і отців Церкви, охоплюють майже 4000 років, починаючи з 3759 року до Різдва Христового. Біблійні події та їхні учасники стають об'єктом глибокого вивчення науковцями різних галузей, які прагнуть довести їхню історичну достовірність. Для цього досліджуються оригінальні біблійні тексти, їхні переклади, Апокрифи, супутні твори, трактування, міфи та легенди. У такі дослідження активно залучаються перекладачі, історики, релігієзнавці, які складають перші групи науково-релігійного туризму. Вони відвідують бібліотеки, архіви, церкви, лабораторії, аналізують першоджерела, рукописи, першовидання, працюють над узгодженням імен, географічних назв і хронології історичних подій [31]. Частина таких даних подається як гіпотетична через відсутність достатньої доказової бази, що стимулює подальші дослідження.

Групи спеціалістів вирушають на археологічні дослідження, до яких долучаються фахівці з різних галузей. Такі роботи привертають увагу туристів, адже подорожі до біблійних або ймовірних біблійних місць мають різну мету залежно від інтересів відвідувачів: релігійну, культурну, науково-пізнавальну, освітню чи оздоровчо-лікувальну. Гіпотетичні припущення про ті чи інші біблійні події активно використовуються туристичними агенціями та туроператорами для створення тематичних туристичних пакетів. У процес організації таких подорожей залучаються різні учасники: екскурсоводи, заклади розміщення та харчування, виробники сувенірів і туристичних товарів, забезпечуючи повноцінний сервіс для туристів.

Місцезнаходження Едемського Саду залишається загадкою, яка привертає увагу багатьох науковців та дослідників. Основою для пошуків є

Книга Буття, де згадуються чотири річки: Пизон (Пішон), що обтікає землю Гавила; Гигон (Гіхон), що оточує Куш-землю; Гиддекель, яка тече на схід від Ассура; і Євфрат, єдина з них, яку можна точно ідентифікувати сьогодні [31].

Дослідники припускають, що Ассур – це давня Ассирія, а Гиддекель відповідає річці Тигр. Щодо Куш-землі, існує кілька гіпотез: одна з них пов'язує її з територією сучасних Єгипту, Судану та Еритреї, а Гигон (Гіхон) – з річкою Ніл. Інша версія вказує на південно-західну частину сучасного Ірану (Хузестан), а Гигон може бути Оксом (Амудар'я), Ель-Асі (Оронтом), Індом або навіть Гангом.

Деякі вчені досліджують можливість розташування Едему на Вірменському нагір'ї, де Пизон (Пішон) і Гигон (Гіхон) ідентифікують із сучасними річками Аракс і Кура. Через відсутність остаточних доказів жодна з цих версій не отримала наукового підтвердження, що стимулює подальший розвиток науково-релігійного туризму в пошуках нових фактів і свідчень.

Біблійна оповідь про Всесвітній Потоп привертає значну увагу науковців і туристів, спонукаючи до пошуків Ноевого Ковчега та пояснень цієї події. Різноманітні теорії відправляють дослідників у різні історико-географічні точки планети. Найбільший інтерес викликає гора Арарат, де й досі проводяться дослідження, залучаючи науковців і туристів.

Значну зацікавленість становить Біблійна історія про Вавилонську Вежу. Більшість учених вважає, що в основі цієї оповіді лежить будівництво зикурату Етеменанкі, який розташовувався в центрі давнього Вавилону. Сьогодні від цього міста залишилися лише руїни, а достовірні докази цієї теорії відсутні. Це стимулює подальші дослідження й туристичний інтерес, приваблюючи мандрівників, які прагнуть долучитися до розгадки цієї історії давнини.

Біблійна оповідь про загибель міст Содом, Гоморра, Адма та Зебоїм є однією з найбільших загадок, що приваблює увагу освітньо-наукового туризму. Протягом століть ця подія, пов'язана з небесним вогнем і сіркою, була предметом досліджень, зокрема астрономів та геологів.

Місцезнаходження міст гріха залишається дискусійним. Серед

поширених теорій виділяються руїни Передньої Азії та територія поблизу Мертвого моря. Остання версія спирається на Біблійний опис перетворення дружини Лота на соляний стовп. Мертве море відоме своїми соляними утвореннями, а на горі Содом розташована скеля, відома як «Дружина Лота».

Також згадки про місто Сигор, яке, згідно з Біблією, було помилуване Богом, додають ще одну важливу локацію для досліджень. На давній фресковій мапі зображено його розташування в Йорданській долині неподалік від інших міст гріха [31].

Ця історія постійно доповнюється новими відкриттями, археологічними знахідками та теоріями, що сприяє постійному потоку мандрівників – туристів-науковців, дослідників, рекреантів, релігієзнавців та просто зацікавлених осіб, які прагнуть відкрити для себе цей загадковий епізод історії.

Доба Мойсея є основою багатьох Біблійних вчень і включає найбільші Господні дива, описані у Старому Заповіті. Серед них – Палаючий Кущ, Десять кар на Єгипет, Вогняний і Димовий стовпи як дороговкази, розділення вод Червоного моря для сухопутного переходу, подорож пустелею тривалістю 40 років, отримання Десяти Заповідей на кам'яних таблицях на горі Синай, небесна манна та інші прояви Божої сили.

Науковці та релігієзнавці вже багато років намагаються знайти пояснення цим подіям і докази їх достовірності. Різні теорії ґрунтуються на біологічних процесах і географічних особливостях, прагнучи відтворити хронологію подій та маршрут Виходу єврейського народу з Єгипту.

Ці дослідження значно стимулюють розвиток науково-релігійного туризму тачисленних груп туристів, які прагнуть доторкнутися до цієї величної історії через дослідження місць, пов'язаних із Біблійними подіями.

Серед інших Господніх див, які стимулюють науково-релігійні пошуки, варто відзначити описані в Біблії перехід Ісуса Навина через Йордан та руйнування знаменитих мурів Єрихона, яких за середньовічними уявленнями було сім. Єрихон, визнаний найдавнішим містом світу з історією, що налічує близько 10 000 років, має тривалу науково-релігійну туристичну історію, яка

бере свій початок ще з ранньовізантійських часів.

Це місто неодноразово згадується у Старому та Новому Заповіті, пов'язуючи його з такими об'єктами, як Джерело пророка Єлисея, дерево та дім митника Закхея, до якого завітав Ісус Христос. Наукові дослідження, присвячені всім згадкам про Єрихон у Святому Письмі, тривають і сьогодні, поєднуючись із численними туристичними маршрутами.

Особливою перевагою Єрихона в контексті науково-релігійної привабливості є його реальне існування. Це дозволяє зосередити увагу на доказовій базі описаних у Біблії подій, не витрачаючи ресурси на пошуки ймовірних місцезнаходжень, як це часто трапляється з іншими Біблійними географічними згадками.

Період суддів, пророків та ізраїльських царів займає важливе місце як у Біблії, так і в науково-релігійному туризмі. Видатні постаті Старого Заповіту, такі як силач Самсон, цар Самуїл, цар Давид, Голіаф, цар Соломон, пророки Ілля та Даниїл, а також цар Навуходоносор, привертають увагу дослідників і релігієзнавців. Попри те, що окремі з цих постатей визнані історичними особами, їхній зв'язок із Богом і роль у Біблійній історії часто залишаються предметом численних теорій, версій і тлумачень. Це створює основу для продовження науково-релігійних пошуків та створення і розширення туристичних маршрутів, які об'єднують дослідників, віруючих і тих, хто цікавиться історією релігії.

Земний шлях Ісуса Христа від Благовіщення Діви Марії до Вознесіння Господнього є беззаперечним лідером у сфері науково-релігійного туризму. У Вифлеємі, Назареті, Єрусалимі, Капернаумі, Кані Галілейській, на берегах річки Йордан, Галілейського моря (також відомого як Тиверіадське або Генісаретське озеро) та на горі Нагірної проповіді (Блаженства) зведені величні храми й облаштовані місця, що позначають ключові події з життя Ісуса Христа. Однак, наукові дослідження у цій сфері тривають.

Хоч паломницький, культурно-пізнавальний та інші види туризму у цих місцях збирають мільйони відвідувачів, багато дослідників і релігієзнавців

вважають, що не всі сучасні локації відповідають описам, наданим у Євангеліях. Це спонукає їх до подальших пошуків нових доказів і уточнень подій із життя Ісуса Христа, що стимулює розвиток науково-релігійного туризму.

Біблія, як головна книга Християнства, слугує невичерпним джерелом для розвитку науково-релігійного туризму. Дослідницько-пошукова діяльність в університетах, бібліотеках і лабораторіях нерозривно поєднується з подорожами до місць, які, за висунутими теоріями, є локаціями описаних у Святому Письмі подій.

Результати таких досліджень знаходять своє відображення у наукових журналах, газетах, монографіях, навчальних посібниках і підручниках. Часто обґрунтовані версії подаються в доступній формі через науково-популярні телепередачі, документальні й художні фільми або серіали. Така популяризація знань не лише сприяє ширшому розумінню біблійних подій, а й істотно збільшує чисельність туристичних потоків.

Таблиця 1.2.1

Макрорегіони світового паломництва, за [59]

Макрорегіони паломництва	Переважна релігія
Європа	Християнство
Північна Америка	Християнство, інші численні релігії
Латинська Америка	Християнство, місцеві традиційні релігії
Північна Африка	Іслам
Західна й Східна Африка	Іслам, окремі центри християнства й традиційні релігії
Західна Азія	Іслам, анклав християнства й іудаїзму
Південна Азія	Індуїзм і буддизм, центри християнства, джайнізму, сікхізму й ісламу
Південно-Східна Азія	Буддизм, іслам, християнство, анклав індуїзму
Східна Азія	Буддизм, конфуціанство, синтоїзм і ділянки ісламу й християнства
Центральна Азія	Буддизм, в основному ламаїзм
Середня Азія	Іслам

Релігійний туризм має глибоке коріння, що сягає часів виникнення світових релігій: християнства, мусульманства, іудаїзму та буддизму. Туристичні потоки інших релігій мають менші масштаби. Щороку понад 220 млн. осіб здійснюють паломництва, серед яких 150 млн. християн, 50 млн.

мусульман, буддистів та 20 млн. представників інших віросповідань. Головною метою цих паломництв є досягнення душевного спокою та відчуття єдності з духовно близькими людьми. Відзначаються 11 основних макрорегіонів паломництва, що відображають основні релігійні маршрути в різних частинах світу (табл. 1.2.1).

Християнство – це світова релігія, що базується на житті та вченні Ісуса Христа, які описані у Новому Завіті. Прилучення віруючих до Божественної благодаті здійснюється через участь у таїнствах. Католицька і православна церкви визнають сім таїнств: хрещення, миропомазання, причастя, сповідь, церковний шлюб, елеосвячення, священство.

Лютерани визнають два таїнства: хрещення і причастя. Англійська церква визнає хрещення, причастя і церковний шлюб.

Джерелом віровчення християнства є Священний переказ – сукупність форм (усна традиція, тексти, богослужіння), через які передається зміст віри. Основою цього переказу є Священне писання (Біблія), а також «Символ віри», рішення вселенських і деяких місцевих соборів, твори отців церкви [14].

Християнство виникло у I столітті на території Палестини, що входила до складу Римської імперії. Уперше статус державної релігії християнство отримало у Великій Вірменії в 301 році. За правління імператора Костянтина I з 313 року християнство поступово почало набувати статусу державної релігії й у Римській імперії.

До XIII століття вся Європа була християнізована. На території Русі християнство поширилося під впливом Візантії, починаючи з X століття. У 1054 році відбувся Великий розкол християнства на дві основні гілки – православ'я і католицизм. У XVI столітті, в ході Реформації, від католицизму відокремився протестантизм [12].

Християнство є найбільшою світовою релігією і кількістю прихильників (2 375,6 млн. осіб, що становить 33,0% від загальної чисельності населення світу), і за географічним охопленням. У кожній країні світу присутня хоча б одна християнська громада. За прогнозами, у 2025 р. частка християн у

загальній чисельності населення зростає до 33,7 % [59].

Католицизм є найбільш чисельною гілкою християнства та основною релігією в багатьох європейських країнах. Більшість населення у 21 європейській країні складають католики, а в Німеччині, Нідерландах і Швейцарії їх частка становить близько половини. У Західній півкулі католицизм поширений у країнах Східної та Центральної Америки, на Кубі, в Мексиці, Канаді та США. В Азії католики домінують на Філіппінах і в Східному Тиморі, а також становлять значну частину населення у В'єтнамі, Південній Кореї та Китаї. На Близькому Сході найбільше католиків проживає в Лівані. В Африці їхня кількість оцінюється в межах 110-175 млн. вірян [59].

Протестантизм посідає друге місце за кількістю послідовників у світі. Його виникнення пов'язане з Реформацією – масштабним антикатолицьким рухом XVI ст. в Європі. У 92 країнах він є найбільшою гілкою християнства, причому в 49 із них протестанти становлять більшість населення.

Протестантизм домінує в скандинавських країнах, США, Великій Британії, Австралії та Новій Зеландії. У Німеччині, Нідерландах, Канаді та Швейцарії протестантизм разом із католицизмом належать до провідних віросповідань. Завдяки місіонерській діяльності, до початку XXI ст. протестанти змогли поширити свою віру на досить істотну частку населення в африканських (Ліберія, Намібія, Замбія, Зімбабве, Ботсвана, Гана, ЦАР, Кенія, Малаві, Конго) і тихоокеанських країнах (Папуа-Нова Гвінея, Фіджі, Самоа, Тонга, Соломонові острови, Вануату).

У Латинській Америці, традиційно католицькому регіоні, понад третину населення Гондурасу, Сальвадору, Гватемали, Домініки та Белізу становлять протестанти. У таких католицьких країнах, як Гаїті, Нікарагуа, Коста-Ріка, Домініканська Республіка та Бразилія, протестанти вже складають понад 20% населення [36].

Православ'я як окрема гілка християнства сформувалося на східній частині Римської імперії протягом I тисячоліття, керуючись принципом Симфонії, що передбачає гармонійне співіснування світської та церковної

влади. До країн, де православні становлять більшість населення, належать: Білорусь, Болгарія, Греція, Грузія, Кіпр, Македонія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Україна та Чорногорія.

Православ'я також поширене в Боснії та Герцеговині, Фінляндії, Казахстані, а також на Алеутських островах. Частина населення сповідує православ'я в Естонії, Латвії, Киргизстані, Албанії та навіть у Японії. З кінця ХХ століття цей напрям християнства почав активно поширюватися у країнах Африки південніше Сахари, у Південно-Східній Азії та Південній Кореї.

Православ'я як окремий тренд християнства сформувалося на сході Римської імперії протягом I тисячоліття, керуючись принципом Симфонії (гармонійне співіснування світської та церковної влади). До країн, де православні становлять більшість населення, належать: Болгарія, Греція, Грузія, Кіпр, Македонія, Молдова, Румунія, Сербія, Україна та Чорногорія.

Православ'я також поширене в Боснії та Герцеговині, Фінляндії, Казахстані, а також на Алеутських островах. Частина населення сповідує православ'я в Естонії, Латвії, Киргизстані, Албанії та навіть у Японії. З кінця ХХ ст. цей напрям християнства почав активно поширюватися у країнах Африки на південь від Сахари, у Південно-Східній Азії та Південній Кореї [46].

Релігійний туризм стрімко розширюється, оскільки дедалі більше мандрівників шукають духовної розради та культурних зустрічей. Щороку мільйони людей беруть участь у релігійних святах, відвідують святі місця та культурні заходи. Завдяки сучасній транспортній інфраструктурі та зручності міжнародних подорожей паломники з усього світу мають полегшений доступ до важливих релігійних об'єктів. Релігійний туризм поєднує духовні подорожі з унікальними враженнями.

Розширення ринку релігійних подорожей зумовлене кількома ключовими факторами (рис. .1.2.1). По-перше, зростає глобальний інтерес до духовності та культурної спадщини, що підвищує попит на паломництва. По-друге, державні ініціативи та рекламні кампанії популяризують релігійні свята і святі місця. По-третє, покращена транспортна та інфраструктурна мережа спрощує доступ до

віддалених святинь, що робить паломництво як процес зручнішим. Крім того, популярні емпіричні подорожі (пошук туристами автентичних і перцептичних емоцій), також сприяють розвитку цього сегменту туризму.

Релігійний туризм відкриває унікальні можливості для самоаналізу, особистісного розвитку та взаємодії з різними культурами й традиціями.

Global Religious Tourism Market Size and Scope



Рис. 1.2.1 Динаміка та прогноз ринку релігійного туризму, за [62]

А мотивацією світового релігійного туризму є [62] (рис.1.2.2):

1. Тенденція до духовного пробудження та зростання інтересу до особистісного розвитку стимулює глобальний попит на релігійний туризм. Цей вид подорожей надає можливість для глибоких роздумів, духовного просвітлення та занурення в багатство культур і традицій.

2. Підтримка уряду. Урядові ініціативи та рекламні кампанії, спрямовані на популяризацію релігійних місць і фестивалів, відіграють ключову роль у залученні туристів. Завдяки цьому відбувається економічне зростання регіонів та забезпечується сектор релігійного туризму. Маркетингові стратегії і державне фінансування сприяє доступності святинь та релігійних подій, а це стимулює зростання туристичних потоків.

3. Покращення транспортної інфраструктури та розвиток зв'язку значно

підвищили доступність віддалених релігійних місць, полегшуючи подорожі для паломників і туристів. Сучасні мережі авіаційного, залізничного та автомобільного сполучення, а також цифрові технології для планування подорожей сприяють зручності та швидкості пересування. Це забезпечує зростання кількості відвідувачів святих місць.

4. Залучення місцевої громади до організації релігійних заходів і фестивалів забезпечує створення автентичного досвіду для відвідувачів. Активна участь громади сприяє кращій організації подій, залученню туристів та створенню довгострокової привабливості релігійних локацій. Такий підхід підтримує економічний розвиток території, зміцнює локальну ідентичність та формує потужну взаємодію між туристами й місцевими жителями.

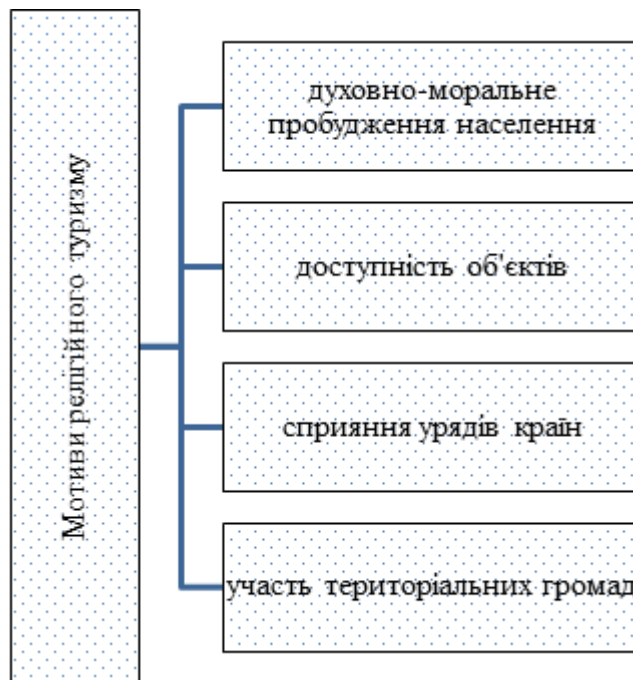


Рис. 1.2.2. Рушії релігійного туризму та паломництва, за [62]

Однак, існують актуальні виклики розвитку релігійного туризму та паломництва. Варто звернути увагу на наступні [62]:

1. Інфраструктурні обмеження (нерозвинена інфраструктура у сферах розміщення, транспортування та санітарії), що ускладнюють доступ до віддалених релігійних місць.

2. Політична нестабільність, яка відлякує потенційних відвідувачів, обмежує розвиток територій та ускладнює маршрути паломництва.

3. Екологічна стійкість – переповненість і вплив туристичної діяльності на довкілля у популярних релігійних місцях загрожують їх збереженню.

4. Культурна чутливість: різниця в культурних традиціях і релігійних звичаях може ускладнювати сприйняття й повагу до місцевих обрядів.

На сьогодні у релігійному туризмі та паломництві можна виокремити сучасні тенденції його функціонування (див. рис. 1.2.3).

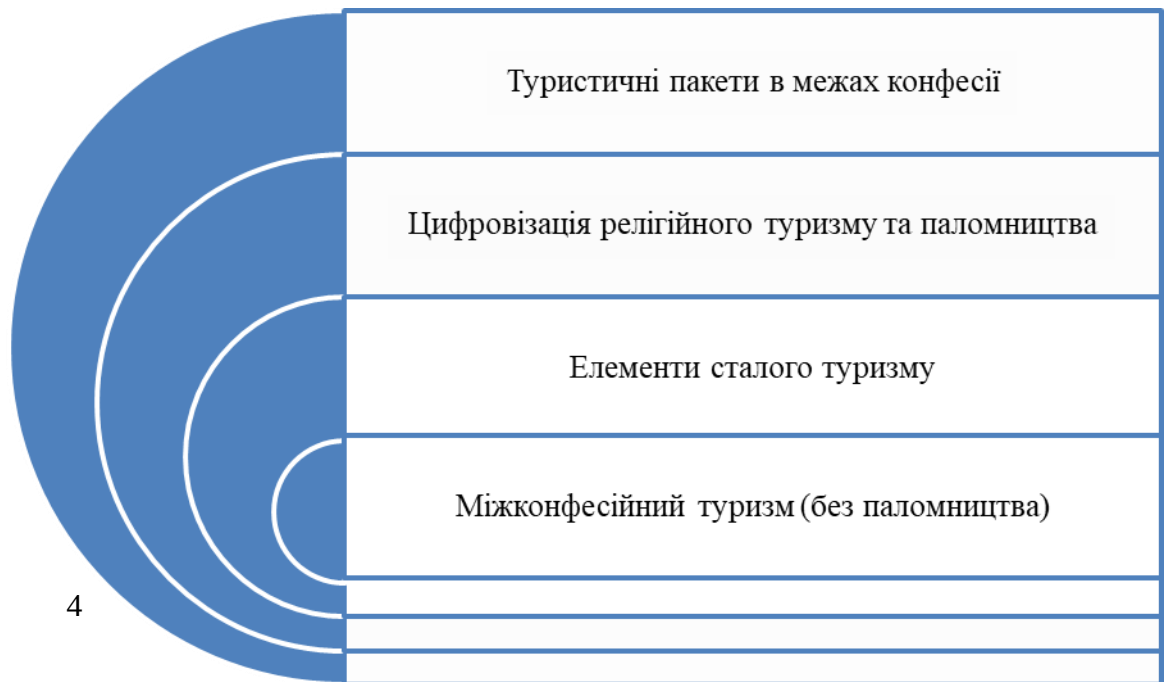


Рис. 1.2.3 Тенденції розвитку релігійного туризму у XXI ст., за [62]

Зростає популярність туристичних пакетів, орієнтованих на конкретні релігійні інтереси. Вони включають гідів для паломництв, духовні реколекції та культурне занурення, забезпечуючи унікальний досвід для мандрівників.

Використання мобільних додатків, віртуальних турів і онлайн-платформ у релігійному туризмі покращує досвід відвідувачів, полегшує доступ до інформації та забезпечує навігацію в святих місцях.

Увага до екологічних ініціатив і сталих практик у релігійних місцях сприяє збереженню природних ресурсів, охороні культурної спадщини та підтримці місцевих громад через туристичні проекти.

Підвищення зацікавленості міжконфесійним діалогом стимулює розвиток туристичних ініціатив, які сприяють культурному обміну, толерантності та

гармонії між різними релігійними громадами та мандрівниками.

Звіт про глобальний ринок релігійного туризму містить комплексну аналітичну основу для глобального ринку релігійного туризму [62]. Оцінки цього ринку, наведені у звіті, базуються на всебічному аналізі, що включає масштабні вторинні дослідження, первинні інтерв'ю та експертні оцінки. Ці прогнози враховують вплив різних соціальних, політичних і економічних чинників, а також поточні тенденції, які впливають на розвиток глобального ринку релігійного туризму.

Езотеричний різновид релігійного туризму є вузькоспеціалізованою практикою, яку використовують переважно обрані групи адептів з прикладними цілями. Прикладами таких традицій є суфізм в ісламі, кабала в іудаїзмі, нейдань у даосизмі, йога в індуїзмі, чань (також відомий як дзогчен або дзен) у буддизмі, ісихазм у православ'ї та харизматизм у протестантизмі.

Релігійний туризм також виконує важливу функцію соціалізації. У процесі паломництва людина засвоює систему знань, норм і цінностей інших культур, що сприяє її інтеграції в суспільство та духовному збагаченню. Туризм підтримує засвоєння ціннісних орієнтирів і загальних норм поведінки, перетворюючи їх на мотиви та принципи соціальної активності.

Мандрівки раннього Християнства стали підґрунтям для формування ідеї релігійного паломництва. З поширенням християнства деякі віддані вірі подвижники усамітнювалися в пустельних місцевостях, ведучи там аскетичний спосіб життя.

Християнське паломництво, перейнявши традиції мандрівництва, стало своєрідною школою, що навчає праведного життя. Паломники здобувають глибокі знання, вивчаючи історичні пам'ятки християнської культури, та спостерігають, як на пустельних територіях і безлюдних островах виникали монастирі, що об'єднували тисячі ченців. Зустрічі з духовними наставниками залишають у свідомості віруючих незабутні уроки, які впливають на їхнє життя.

Для віруючих особливо значущими є місця, згадані у Святому Писанні, а

також ті, що пов'язані з шанованими святими та святинями. Християнська Церква, тісно пов'язана з історією, надає великого значення місцям земного життя Христа та діянь святих. Зібрання вірян у цих місцях слугують нагодою для духовного спілкування, молитви та зміцнення віри.

Паломництва як релігійне явище та його вплив на психологічний стан людини і віра у святість певних об'єктів, шанування та впевненість у їх чудотворній силі є для релігійної людини надзвичайно цінними. Ця віра часто сприймається як настільки ж переконлива, як і безпосередній чуттєвий досвід.

Практичні дії, пов'язані з паломництвом, зазвичай викликають у віруючих більшу довіру, ніж знання, отримані через логічне мислення. Таким чином, паломництво стає не лише духовною, але й емоційною подорожжю.

Наступним кроком передбачено дослідження місця України на ринку релігійного туризму та паломництва.

1.3. Україна на ринку релігійного туризму та паломництва

Історична матеріальна база паломницьких центрів перебуває у критичному стані, що проявляється в занедбаних та напівзруйнованих церквах, соборах і мечетях. В Україні, де зосереджено понад 1900 пам'яток дерев'яної сакральної архітектури, дві третини з яких розташовані на території Західної України, збереженню цих цінностей приділяється недостатня увага. На жаль, значна частина цих унікальних об'єктів перебуває у стані напівруїни [33].

Ще одним серйозним прорахунком української культурно-просвітницької реальності, що гальмує успішний розвиток будь-якого виду туризму, є те, що історико-культурна спадщина залучається до туристичної галузі безсистемно, подається формально, спрощено інформативно.

Українські культові споруди викликають значний інтерес завдяки їхній релігійній різноманітності та належності до різних конфесій і релігійних організацій країни. Загальна кількість культових споруд в Україні становить 18

453.

Більшість із них, а саме 42%, належать Українській православній церкві. Українська православна церква України посідає друге місце з 20% споруд. Українська греко-католицька церква володіє 17% культових споруд, а Римсько-католицька церква – 4%. Значну частку, також 17%, складають споруди протестантських громад, які охоплюють баптистів, євангельських християн, адвентистів, харизматів та інших. Культові споруди ісламу та іудаїзму становлять менш ніж 1% від загальної кількості.

На рис. 1.3.1-1.3.2 відображено кількість культових споруд найпоширеніших конфесій на території України.



Рис. 1.3.1 Чисельність релігійних споруд основних конфесій в Україні, за [5]



Рис. 1.3.2 Чисельність релігійних споруд основних конфесій в Україні, за [5]

Загальна кількість культових споруд в Україні становить 18 453, однак лише 1 645 із них мають статус пам'яток архітектури національного значення. До списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО включено всього 11

сакральних споруд України. На рисунку 2 представлено співвідношення кількості сакральних об'єктів, що мають статус пам'яток архітектури національного значення, до загальної кількості культових споруд у країні.

Найбільше культових споруд як пам'яток архітектури національного значення знаходиться в Львівській області (465), а найменше – в Запорізькій (1) [10]. На рисунку 1.3.3 відображено загальну кількість культових споруд національного значення в кожній області.

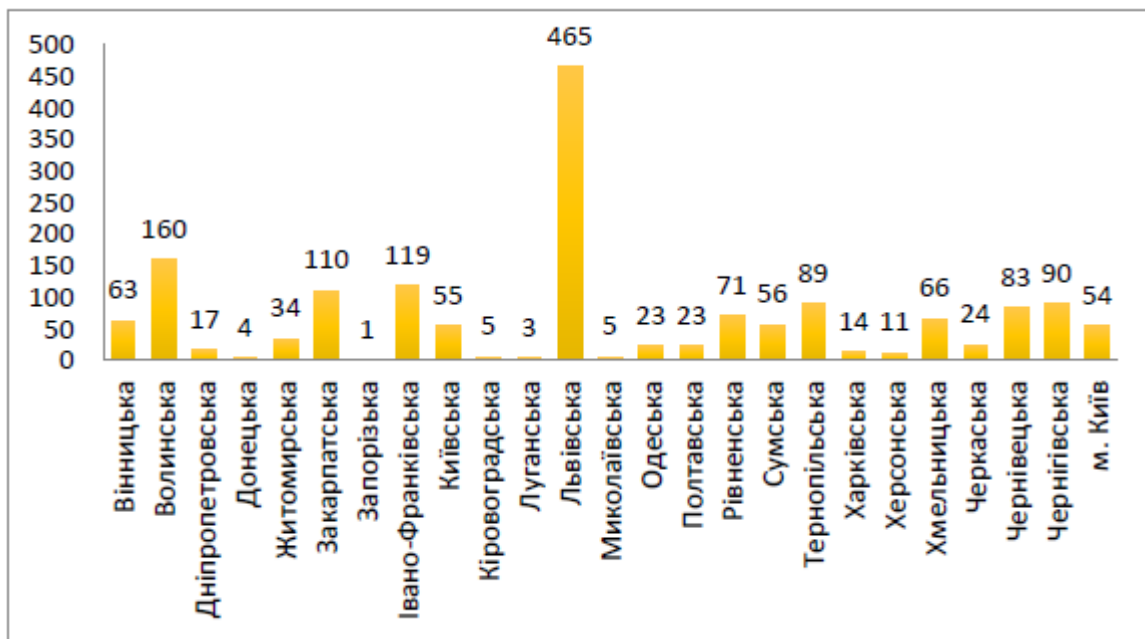


Рис. 1.3.3 Чисельність релігійних споруд основних конфесій в Україні, за [5]

Сакральні споруди національного значення в Україні найбільше зосереджені на Заході країни, що сприяє активному розвитку культурно-релігійного туризму в цьому регіоні. Львівська область займає перше місце за кількістю таких об'єктів, на її території розташовано 28% усіх сакральних споруд національного значення в Україні. Друге місце посідає Волинська область із часткою 10%, а третє – Івано-Франківська область, де зосереджено 7,3% релігійних споруд національного значення.

Розподіл сакральних споруд національного значення на території України демонструє концентрацію культових об'єктів у Карпатському регіоні, де розташовано 47,6% таких споруд, що становить майже половину від їх загальної кількості в країні. Цей регіон охоплює Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області.

Наступним за кількістю є Волинський туристичний район (Волинська, Рівненська, Житомирська області), де зосереджено 16,3% сакральних споруд. Столичний туристичний район (Київська, Черкаська, Чернігівська області) має 13,7%, а Подільський туристичний район (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області) – 13,4%.

Слобожанський туристичний район (Сумська, Полтавська, Харківська області) включає 5,8% культових споруд національного значення. Натомість у Причорноморському (Одеська, Миколаївська області) та Приазовському (Херсонська, Запорізька області) районах цей показник становить лише 1,8% і 0,7% відповідно. Найменшу частку сакральних споруд має Донецький туристичний район (Донецька, Луганська області) – лише 0,5%.

Таблиця 1.3.1

Об'єкти сакральної архітектури України, занесені до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, [5]

Об'єкт	Місце розташування	Створення	Стиль
Софійський собор	Київ	1037	Візантійський (первісний), бароко (сучасний)
Києво-Печерська лавра	Київ	1051	Українське бароко
Церква Спаса на Берестові	Київ	XII-XVII століття	Українське бароко
Церква Святого Духа	Львівська обл., с. Потелич	1502	Дерев'яна архітектура
Церква Собору Пресвятої Богородиці	Львівська обл. с. Матків	1838	Дерев'яна архітектура, бойківський стиль
Церква Святої Трійці	Львівська обл., м. Жовква	1720	дерев'яна архітектура, галицький стиль
Церква святого Юра	Львівська обл., м. Дрогобич	1502	дерев'яна архітектура
Церква Святого Духа	Івано-Франківська обл., м.Рогатин	1598	дерев'яна архітектура, галицький стиль
Церква Різдва Пресвятої Богородиці	Івано-Франківська обл., с. Нижній Вербіж	1808	дерев'яна архітектура, бароко
Вознесенська церква	Закарпатська обл., с. Ясіня	XVI століття	дерев'яна архітектура
Церква святого Михайла	Закарпатська обл., с. Ужок	1745	дерев'яна архітектура, бойківський стиль

Серед культової архітектури, 9 сакральних споруд занесені до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО [63]. Статус об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО додає гарантії збереження цього об'єкта, привертає до нього увагу влади та громади, дає пріоритет у залученні коштів для реконструкції і сприяє розвитку туризму. В таблиці 1.1.3 відображено культові споруди України занесені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Будівництво сакральних споруд в Україні має тривалу історію, що починається з Античного періоду (IV–XV століття). До цієї епохи належать руїни храмової архітектури в Ольвії, Херсонесі, Пантикапеї, які є прикладами перших культових споруд на території сучасної України.

Українська релігійна традиція, багаті сакральні ресурси та архітектурна спадщина сприяють розвитку попиту на паломницькі тури, формуючи ринок релігійного туризму. Іноземні туристи, зокрема євреї, відвідують місця поховань видатних релігійних діячів, тоді як польські паломники переважно цікавляться католицькими святинями.

До об'єктів паломництва найчастіше належать храми Львова, Жовкви, Белза, Білої Церкви, Бердичева, Полонного та інших міст Західної України, які мають значне культурно-історичне значення та є важливими туристичними центрами.

Основними завданнями для подальшого розвитку релігійного туризму в Україні є спектр заходів, які спрямовані на збереження культурної спадщини, популяризацію національних сакральних об'єктів і створення комфортних умов для туристів та паломників, зокрема [33]:

1. Реставрація архітектурних об'єктів:

- Повна реставрація давніх релігійних споруд.
- Відновлення дерев'яної релігійної архітектури.
- Відновлення живописних, писемних і скульптурних культових об'єктів з облаштуванням музеїв для їх демонстрації.

2. Реставрація палацових комплексів:

- Відновлення та благоустрій територій історичних палацових

ансамблів.

3. Інформаційна підтримка:

- Видання літератури іноземними мовами для популяризації релігійної історії України, її духовних центрів та видатних діячів.

- Створення рекламних матеріалів, телепрограм та інформаційної літератури для міжнародної аудиторії.

4. Економічна підтримка:

- Надання пільг туристичним організаціям, які просувають релігійний туризм.

- Запровадження пільг для інвесторів, які вкладають у відновлення історичних пам'яток.

5. Розробка туристичних маршрутів:

- Створення оптимальних маршрутів для релігійних туристів із врахуванням інших історичних пам'яток.

6. Розвиток міжнародного співробітництва:

- Організація філіалів туристичних агенцій за кордоном.

7. Інфраструктура та логістика:

- Забезпечення релігійних маршрутів транспортом, готелями, закладами харчування та екскурсійними бюро.

- Розвиток супровідних послуг, зокрема виробництво сувенірної продукції.

8. Формування реєстру об'єктів:

- Створення реєстру релігійних пам'яток і сакральних місць, що мають туристичну цінність.

Реалізація цих завдань сприятиме збереженню релігійної спадщини, зростанню туристичної привабливості України та розвитку економіки через залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій.

У наступному розділі будуть висвітлені основні дестинації розвитку релігійного туризму у країнах Європи.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА УКРАЇНІ

2.1. Основні дестинації розвитку релігійного туризму у країнах Європи

Християнство має багатогранну культурну та духовну спадщину, що представлена численними святинями, пам'ятками та музейними цінностями, які приваблюють туристів з усього світу. Особливості релігійного туризму в рамках християнства, а також інтенсивність паломницьких поїздок залежать від таких чинників:

1. Політичне становище країни – стабільність у регіоні сприяє зростанню туристичних потоків.
2. Соціально-економічний розвиток – рівень матеріального добробуту громадян безпосередньо впливає на можливості здійснення подорожей.
3. Соціальний і професійний статус – визначає рівень зацікавленості та доступності релігійного туризму для окремих груп населення.
4. Географічне розташування – близькість до об'єктів паломництва робить їх привабливішими для туристів.
5. Кліматичні умови – комфортність погодних умов у місцях паломництва впливає на час і характер туристичних поїздок.

Єрусалим залишається ключовим центром паломництва для християн, проте більшість інших паломницьких центрів також тісно пов'язані з християнською традицією. За кількістю та різноманітністю культових об'єктів християнство значно переважає інші релігії, що робить його однією з найпривабливіших для релігійного туризму у світі.

Основними світовими місцями паломництва є [14, 20]:

- у християн: Вифлеєм, Єрусалим, Назарет, річка Йордан та інші місцевості, пов'язані з Ісусом Христом, апостолами, Пресвятою Богородицею;
- у мусульман – відвідування Мекки, Медини і здійснення там запропонованих ритуалів;

Грецію.

Афоном названий один із титанів, який, за легендою, під час війни з богами кинув величезний камінь у Посейдона, і цей камінь згодом перетворився на гору. Афон — це не лише багатовікова історія, а й опора віри для мільйонів людей. Він є маяком православ'я, що освітлює шлях навіть у найтемніші часи. Саме тут розташована єдина у світі православна монаша республіка — Свята Гора Афон.

За християнською традицією, Богородиця разом зі святим Іоанном, прямуючи на Кіпр, потрапила в шторм, який змусив їх пристати до берега за 1000 км на північний захід від сучасного Іверського монастиря. Відтоді Богоматір стала єдиною царицею та покровителькою Афону, а іншим жінкам вхід на цю землю суворо заборонений. За переказами, Діві Марії так сподобався Афон, що вона попросила Свого Сина віддати це місце під Її покровительство.

Так Свята Гора в Греції стала «садом Божої Матері», і це єдине місце, де дозволено перебувати лише одній жінці — Богородиці.

Сьогодні на Афоні функціонують 20 православних чоловічих монастирів. Серед них: 17 грецьких монастирів (Велика Лавра, Ватопед, Іверон, Кутлумуш, Святого Павла, Діонісіат, Ксенофонт, Ставронікіта, Григоріат, Констаніт, Есфігмен, Дохіар, Каракал, Ксиропотам і Пантократор); 1 руський монастир — святого Пантелеймона; 1 сербський монастир — Хіландар; 1 болгарський монастир — Зограф.

На Святій Горі також розташовані 14 скитів, численні келії та кафізми, які є важливими осередками чернечого життя.

Кількість монастирів на Святій Горі Афон залишається незмінною, і будівництво нових обителів є неможливим. Кожен монастир являє собою складний архітектурний комплекс, оточений міцними стінами. Головною особливістю таких споруд є башта з бійницями, яка допомагала монастирям на узбережжі відбивати напади піратів і завойовників.

Монастирі на Афоні поділяються на два типи:

1. Царські (василікес) – засновані за наказом і підтримкою візантійських імператорів або затверджені імператорськими золотими указами.

2. Патріарші та ставропігійні – пов'язані з Константинопольським патріархатом, який здійснює духовний нагляд. У таких монастирях хрест встановлювався самим Патріархом або єпископом.

Свята Гора управляється «Священним Кінотом» – радою представників 20 монастирів за участю представника грецької держави в столиці чернечої республіки Карієсі. Виконавчим органом «Священного Кіноту» є чотиричленна «Свята Епістасія». За духовні питання відповідає Вселенський Патріархат Константинополя, тоді як громадський порядок і безпека регулюються представницькими органами грецької держави.

Відповідно до правила «Аватон», жінкам заборонено перетинати кордони Святої Гори Афон. Порухення цього закону карається як земними законами, так і вважається гріховним перед Богом.

Для відвідування Афону чоловікам необхідно отримати письмовий дозвіл – Діамонітіріон. Цей документ дає право перебувати на Святій Горі. Його разом із закордонним паспортом потрібно пред'являти під час перевірок на кораблях, митницях і при вході до кожного монастиря.

При оформленні Діамонітіріону потрібно вказати особисті дані та заздалегідь визначитися, який монастир ви збираєтеся відвідати. Рекомендується заздалегідь зв'язатися з обраними монастирями, щоб уточнити можливість розміщення.

Вартість дозволу: 25 євро для православних християн; 35 євро для іновірців.

Знижки надаються для: школярів, студентів та осіб з інвалідністю – 10 євро; багатодітних сімей (чотири і більше дітей) – безкоштовно.

Ватикан являє собою грандіозний архітектурний комплекс, який поєднує храми, палаци та фортифікаційні споруди з шедеврами садово-паркового мистецтва. Зведений майже на місці античного цирку і садів імператора Нерона, Ватикан протягом багатьох століть є центром церковної влади та

одним із найбільших у світі зібрань мистецьких і архітектурних шедеврів.



Рис. 2.1.2 Площа Святого Петра у Ватикані

Урочистим входом до Ватикану слугує велична площа Святого Петра (XVII-XVIII ст.) розміром 340 на 240 метрів, оточена колонадами (рис.2.1.2). Гігантська колонада складається з чотирьох рядів доричних колон, увінчаних 140 великими статуями святих і мучеників церкви. У центрі площі, поміж двох фонтанів роботи Мадерно та Фонтана (XVII ст.), височіє обеліск заввишки 35,5 метра, привезений з Єгипту римським імператором Калігулою у I столітті до н.е. На вершині обеліска розташована золота куля, у якій зберігається урна з церковними реліквіями.



Рис. 2.1.3 Собор Святого Петра у Ватикані

Колонади ведуть до собору Святого Петра (1455-1626 рр.) – найбільшого католицького храму у світі (рис. 2.1.3). Зведений на місці стародавньої базиліки імператора Костянтина, собор неодноразово перебудовувався під керівництвом таких геніальних майстрів, як Браманте, Рафаель, Мікеланджело та інші. Нині ця грандіозна будівля завдовжки 211,4 метра і заввишки 189 метрів є центром католицького світу. Тут розташовано папський вівтар із величезним бронзовим балдахіном заввишки 29 метрів, зберігається велика кількість реліквій та

шедеврів образотворчого мистецтва. Також можна спуститися до ділянки археологічних розкопок під вівтарем собору, де знайдено залишки стародавнього римського кладовища, на якому, за переказами, похований Святий Петро.

Позаду собору Святого Петра, праворуч від вівтаря, розташовані "Священні гроти" – місце поховання більшості Пап. На північ від собору знаходиться знаменита Сікстинська капела (1475-1483 рр.), створена архітектором Джованні де Дольчі. Вона відома своїми фресками, зокрема роботами Мікеланджело: "Сцени творення" (1508-1512 рр.) і "Страшний суд" (1535-1541 рр.), а також творами Перуджіно, Боттічеллі, Гірландайо, Росселлі та Сіньореллі.

У північній частині Ватикану розташований великий палацовий комплекс Ватиканського або Папського палацу (XV-XVI ст.), що включає каплиці, музеї та папську бібліотеку. Серед його перлин варто відзначити замок Сант-Анджело, Апостольський палац (доступний лише під час аудієнцій Папи), палац Сикста V (офіційна резиденція Папи), апартаменти Борджіа зі станціями (парадними залами), прикрашеними роботами Рафаеля та його учнів. Особливо популярні "ватиканські сади" з Казино Пія IV (XVI ст.) і унікальна бібліотека (1475 р.), що містить безцінні манускрипти, книжкові мініатюри й бібліографічні раритети.

В околицях Рима Ватикану належать такі собори, як Санта-Марія-Маджоре, Сан-Джованні-ін-Латерано і Сан-Паоло, а також окремі палаци й вілли. У замку Кастель-Гандольфо, неподалік від Рима, розташована літня резиденція Папи, яка також вважається шедевром архітектури.

Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам де Парі) – це один із шедеврів світової готичної архітектури, що велично височіє над островом Сіте, нагадуючи величезний корабель, поставлений на якір за допомогою потужних контрфорсів. Нотр-Дам де Парі є масивною спорудою, яка у своєму архітектурному задумі частково зберігає традиції романського стилю.

Собор було збудовано на місці старого храму Сент-Етьєн, який, у свою

чергу, стояв на фундаменті галло-римського храму, присвяченого Юпітеру. Його будівництво розпочалося ще у 1160 році за ініціативою архієпископа Парижа Моріса де Сюлі і тривало близько двох століть, завершившись приблизно у 1345 році.

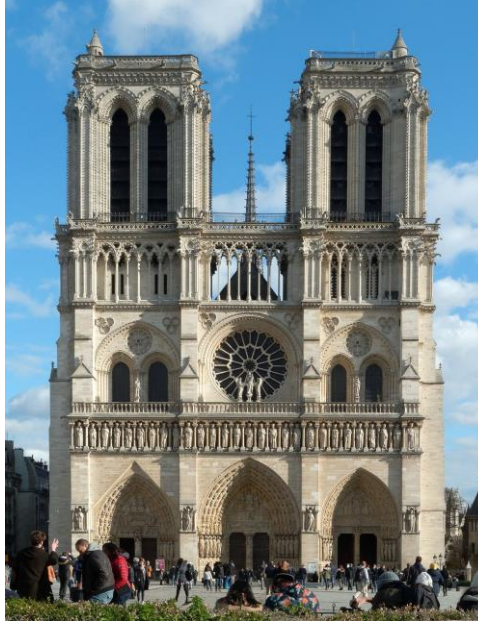


Рис. 2.1.4 Собор Паризької Богоматері

Семінарії Нотр-Дама фактично стали центром духовної влади в період XIII-XIV століть. Із їхніх стін вийшли шість єпископів, однак згодом собор частково втратив своє значення, поступившись провідною роллю таким єпархіям, як собори в Реймсі та Сен-Дені.

Значущість собору дещо зросла після того, як у 1804 році тут відбулася коронація Наполеона Бонапарта на імператора. Проте до цього часу стіни собору були настільки занедбані, що для створення величної атмосфери церемонії їх довелося задрапувати.

Реставрація собору Паризької Богоматері розпочалася лише у 1820-х роках, значною мірою завдяки клопотанню Віктора Гюго. Роботи з відновлення було доручено архітектору Ежену Віолле-ле-Дюку, який провів масштабну і ретельну реставрацію, що, на думку деяких фахівців, навіть була надмірною.

Була відновлена велика частина втрачених статуй фасаду (їхні оригінали нині зберігаються в Національному музеї Середньовіччя), додано шпиль і встановлено похмурі горгульї – водостічні труби у вигляді фантастичних істот.

Побачити їх зблизька можна, піднявшись на вежі собору. Час відвідування: щоденно, квітень-вересень – з понеділка по четвер з 9:00 до 19:30, п'ятниця-неділя – з 9:00 до 21:00; жовтень-березень – з 10:00 до 17:00. Вартість квитка – 7 євро.

На лівому порталі Собору зображено Діву Марію, яку коронує Христос; нижній фриз portalу ілюструє сцени з її життя. На правому порталі зображена Діва Марія на троні, а нижче представлені сцени з життя Святої Анни (матері Марії) та Ісуса Христа. Ці сцени об'єднані спільною символікою, що допомагає сприймати їх як єдину розповідь. Наприклад, у сцені народження Ісуса немовля зображене вище за Марію, що підкреслює його вищий статус. При цьому Христос лежить не в колисці, а на вівтарі, що, на думку істориків, натякає на його майбутню жертвну місію.

Нотр-Дам є символічним центром не лише Парижа, а й усієї Франції. На паперті перед собором знаходиться знак, позначений бронзовою зіркою, так званий «нульовий кілометр» – точка, від якої ведеться відлік протяжності всіх основних доріг країни.

Навпроти собору, у кінці площі, розташовані сходи, які ведуть до Крипти Нотр-Дам, освітленої денним світлом. Відвідати її можна з вівторка по неділю з 10:00 до 18:00. Вартість квитка становить 3,50 євро.

Кафедральний собор Св. Петра в Трірі є головною святинею міста, найстарішим (серед повністю збережених) і найбільшим храмом Німеччини (рис.2.1.5). У 1986 році цей собор було включено до списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Щороку лише цей храм відвідують до 3 мільйонів паломників.



Рис. 2.1.5 Кафедральний собор Святого Петра в Трірі

Храм було закладено у 320-х роках за наказом імператора Костянтина і будівництво розпочалося під керівництвом трірського єпископа Максиміана. Свята цариця Олена «передала частину свого палацу єпископу Агріцію» для зведення церкви. У 882 р. нормани майже повністю зруйнували будівлю, але собор був відбудований у романському стилі, і його будівництво завершилося до 1196 року.

Трірський собор є скарбницею християнських реліквій. У вівтарі зберігається Хітон Господній, у крипті – мощівник із главою святої Олени, у ризниці – частина ланцюга, яким був скутий апостол Павло, сандалія і цвях святого Андрія Первозванного, а також частки мощей святих праведників Йоакима та Анни. У соборі також поховані деякі єпископи Тріра.

Саме в цьому храмі, за припущеннями істориків, служив святий Амвросій Медіоланський – учитель блаженного Августина, який народився в Трірі в заможній і знатній родині, але віддав перевагу служінню Господу над багатством і кар'єрою.



Рис. 2.1.6 Базиліка Св. Миколая Чудотворця в Барі (Італія)

Базиліка Святого Миколая (рис.2.1.6) – католицька базиліка в місті Барі (Італія), побудована для збереження мощей святителя Миколая Мирлікійського, які були перевезені сюди у 1087 році з міста Міри. Значні реставраційні роботи проводилися у період 1928-1956 рр. Під час цих робіт, у 1951 році, під вівтарем базиліки було знайдено саркофаг-релікварій із мощами святого Миколая.

Саркофаг виконаний у формі невеликого кам'яного оссуарія з отвором для збирання мира. Нині він розташований у крипті церкви, відокремлений від публічного простору високою залізною ґраткою. Доступ до мощей дозволяється лише організованим групам паломників, заздалегідь узгодивши це з місцевим церковним керівництвом.

Щочетверга під час богослужіння ґратку відкривають, і після служби всі охочі можуть через спеціальне віконце у мармуровому престолі вшанувати мощі святого.

Паломництво святинями, що зберігаються в Європі, можна назвати шляхом від мучеництва до мучеництва, від страждань до слави. Терновий вінець Христа. Глава Іоанна Хрестителя. Глава святої Олени. Віра, Надія, Любов і Софія.

В ельзаському селі Ешо (назва перекладається як «Ясений острів») знаходиться католицька церква святого Трофима (рис.2.1.7). У 777 році сюди були перевезені з Риму мощі святих Віри, Надії, Любові та їхньої матері Софії. Церква була центром абатства святої Софії, яке відігравало важливу духовну роль.

Однак під час Великої французької революції абатство було зруйноване, будівлі продані за 10 ліврів, а мощі втрачено. Згодом у храм були привезені нові частинки мощей святої Софії.

Сьогодні це великий кам'яний католицький храм із внутрішніми стінами з теплого бежевого каменю, що створює атмосферу затишку й спокою.



Рис. 2.1.7 Католицька церква святого Трофима

У червні 2014 року в німецькому місті Ахен відбулася історична подія. На десять днів, з 20 по 30 червня, були відкриті для поклоніння чотири великі Євангельські святині. У цей час Ахен перетворився на столицю Високого паломництва, подібно до Турина у 2010 р., коли відкривали для поклоніння Плащаницю Спасителя, і Тріра у 2012-му, коли паломники з усього світу приїжджали поклонитися Хітону Господа.

Чотири великі святині Ахена – це пелена Немовляти Христа, риза Пресвятої Богородиці, плат від усіченої глави Іоанна Хрестителя та частина пов'язки Спасителя, що була на Ньому під час розп'яття. Ці святині перебувають в Ахені з кінця VIII ст. і були перенесені сюди з Візантії.

Події такого масштабу приваблюють паломників в Ахенський собор з усього світу, що свідчить про глибокий духовний зв'язок та значення святинь для християнської традиції (рис. 2.1.8).



Рис. 2.1.8 Ахенський собор

Серед Ахенських святинь – реліквії, пов'язані як із Різдом Спасителя, так і з Його хресною смертю, яка передувала Воскресінню. Це своєрідна альфа і омега, символ початку та кінця історії спасіння людства. Саме ця тема, можливо, і є головною ідеєю Високого паломництва в Ахені – можливості духовної зустрічі з Христом.

На гербі Кельна зображено три величні корони на знак того, що в головному соборі цього німецького міста вже кілька століть зберігається унікальний релікварій (ковчег) з мощами трьох волхвів. У Німеччині вони зараховані до лику святих і відомі як «три святі королі». На їхню честь 6 січня

встановлено свято, яке є офіційним вихідним днем.

Легенди, що сягають VI століття, перетворили волхвів-«зірковознавців» та волхвів-«мудреців» на «східних царів», тому в західній традиції їх називають «святими королями». Ця традиція є важливим елементом релігійної культури Західної Європи та символізує шлях людства до світла істини.



Рис. 2.1.9 Кьольнський собор

Почитання реліквій у Кельні ґрунтувалося на вірі в те, що останки святих волхвів мають цілющу силу, яка передається людям при дотику чи наближенні до них. "Култ реліквій" у Німеччині досягнув свого розквіту у XII–XIII ст., коли до Європи масово привозили святині, а паломництва до них стали поширеним явищем. Починаючи з XII століття, до святих реліквій Кельна вирушали численні паломники з пожертвами з навколишніх земель. Відомо, що до Кельна сходилися релігійні процесії та нескінченні людські потоки з усієї Європи.

У народі "три святі королі" вважалися покровителями всіх мандрівників, тому багато подорожуючих спеціально приходили до Кельна, щоб поклонитися волхвам у місцевому соборі.

Свято "День трьох святих королів", яке відзначається 6 січня, є дуже популярним і улюбленим серед німців. У цей день Кельнський собор (рис.2.19) стає місцем масового паломництва вірян з усієї Німеччини та сусідніх країн.

Напередодні свята в містах і селах можна побачити хлопчиків у білих балахонах, троє з яких носять "золоті корони" на головах і "королівський одяг". Вони ходять від хати до хати, співаючи пісні на честь "трьох святих королів".

Біля храмів влаштовують театралізовані фольклорні вистави, що зображають прихід волхвів до Вифлеєму та їхнє поклоніння Богонемовляті.

У кожному храмі оформлюють вертепи – різдвяні ясла, де присутні й знамениті волхви. За давньою традицією, 6 січня господар дому пише крейдою на дверях або над входом початкові літери імен трьох волхвів – К + М + В – і зазначає рік. Німці вірять, що такий напис оберігає дім і його мешканців від усіх негараздів.

У 1239 році Людовик IX, знаменитий король-хрестоносець, відомий як «святий Людовик» і шанований сучасниками як зразок християнського монарха, придбав у візантійського імператора Балдуїна II Терновий вінець. Ця реліквія була придбана за неймовірну на ті часи суму – 135 тисяч ліврів. Метою Людовика IX було підняти релігійний престиж Франції та зробити її духовним центром християнства.

Протягом тривалого часу більшість християнських святинь зберігалися у Візантійській імперії, зокрема й Терновий вінець (рис. 2.1.10). Спочатку він був переданий Ієрусалимською Церквою імператриці Олені. Константинополь слугував духовним центром і столицею паломників, особливо у періоди, коли Свята Земля була недоступною.



Рис. 2.1.10 Терновий вінець Спасителя

Історія не знає жодного іншого випадку використання тернового вінця як знаряддя тортур чи приниження засудженого, окрім страти Ісуса Христа. Довгий час це викликало сумніви серед науковців. Проте в кінці XIX століття, коли було досліджено Туринську плащаницю, сталося відкриття нерукотворного образу. Плями крові та крововиливи на плащаниці однозначно

підтверджують достовірність євангельського опису страждань Спасителя, розвіюючи сумніви скептиків.

Таким чином, Терновий вінець став символом унікальності страти Христа і незаперечним свідченням Його спасительної місії.

Тривалий час ця обставина викликала численні сумніви та питання з боку науковців. Однак наприкінці XIX століття, коли на Туринській плащаниці було виявлено диво нерукотворного образу, скептицизм почав розвіюватися. Характер слідів крові та крововиливів на плащаниці чітко вказує на правдивість євангельського опису страждань Христа [29]. Ці фізичні свідчення підтверджують, що терновий вінець був не просто символом приниження, а реальним знаряддям мук, яке Спаситель носив під час своєї страти. Туринська плащаниця стала ще одним вагомим доказом історичності євангельських подій, укріплюючи віру багатьох християн.

Крім того, стало відомо, що Терновий Вінець не був «вінком», подібним до лаврових вінків римських триумфаторів, а каскою, сплетеною з тернових гілок, з 70 шипами, яка обвивала всю голову і викликала надзвичайно гострий біль та страждання.

У середині XIV ст. в замку Ліри поблизу Парижа вперше на Заході була представлена священна реліквія, яка стала однією з головних святинь християнського світу. Її власник, згідно з літописами, лицар де Шарні, оголосив зібраним, що перед ними – Плащаниця (рис.2.1.11), в якій, за Євангелієм, було поховано Тіло розп'ятого Ісуса Христа.



Рис. 2.1.11 Туринська Плащаниця

Із 1578 р. коли її перенесли до Турина, історія цієї реліквії документована буквально по днях, серед яких особливо вирізняється 25 травня 1898 року. Саме тоді, перед завершенням Паризької виставки, адвокат Секундо Піа вперше зробив фотографію святого полотна. Під час обробки знімка він помітив, що на скляному негативі проявилось чітке зображення Лику. Ця подія дала поштовх науковій дискусії, яка триває й дотепер («таємниця Туринської Плащаниці»).

Ланчанське чудо – визнане Католицькою Церквою чудо євхаристії. Згідно з церковним переданням, у VIII ст. під час Божественної літургії, яку відправляли у церкві міста Ланчано, прісний хліб і вино перетворилися на плоть людського тіла та кров. Реліквії досліджували у 1574, 1770 та 1886 рр., а перше наукове дослідження відбулося в другій половині XX ст.

У 1574 році архієпископ Антоніо Гаспар Родрігес провів дослідження, виявивши, що «кров, поділена на п'ять нерівних частин, важить разом стільки ж, скільки й кожна частина окремо». Цей феномен отримав назву «чудо вагів».

18 листопада 1970 р. доктор О. Лінолі з госпіталю Ареццо взяв зразки обох компонентів для аналізу. За його описом, «плоть» являє собою темно-жовто-коричневий круглий об'єкт розміром 5-6 см із отвором у центрі, що за консистенцією нагадує тверді породи дерева. «Кров» представлена п'ятьма ще більш твердими фрагментами жовто-коричневого кольору неправильної форми загальною масою 15,85 г.

Дослідження завершилися 4 березня 1971 року. Лінолі дійшов висновку, що «плоть» є фрагментом серцевої м'язової тканини людини, що містить міокард, ендокард і блукаючий нерв, а рідина є кров'ю групи АВ. У 1981 році результати Лінолі були підтверджені професором анатомії людини Руджеро Бертеллі з Сієнського університету [61].

Вище були висвітлені сучасні ключові об'єкти релігійного туризму та паломництва у країнах Європи (Греції, Італії, Франції, Німеччині, Ватикані).

Далі будемо розглядати пріоритетні напрямки розвитку релігійних об'єктів в Україні.

2.2. Пріоритетні напрямки розвитку релігійних об'єктів в Україні

Ринок релігійного туризму в європейському регіоні демонструє зростання. Серед основних чинників – збільшення кількості людей, які подорожують із релігійною метою, зростаюча популярність місць паломництва та зростання кількості релігійних фестивалів і подій. Це явище особливо помітне серед молоді, яка частіше обирає релігійні подорожі порівняно зі старшими поколіннями.

Популярність місць паломництва також сприяє розширенню ринку релігійного туризму. Люди прагнуть доторкнутися до своєї віри, ознайомитися з історією та культурою регіону, що робить паломницькі місця дедалі привабливішими.

Ринок релігійного туризму в Європі перебуває на етапі активного зростання завдяки збільшенню кількості туристів із релігійною метою, популяризації паломницьких маршрутів і проведенню релігійних фестивалів та заходів [62, 64].

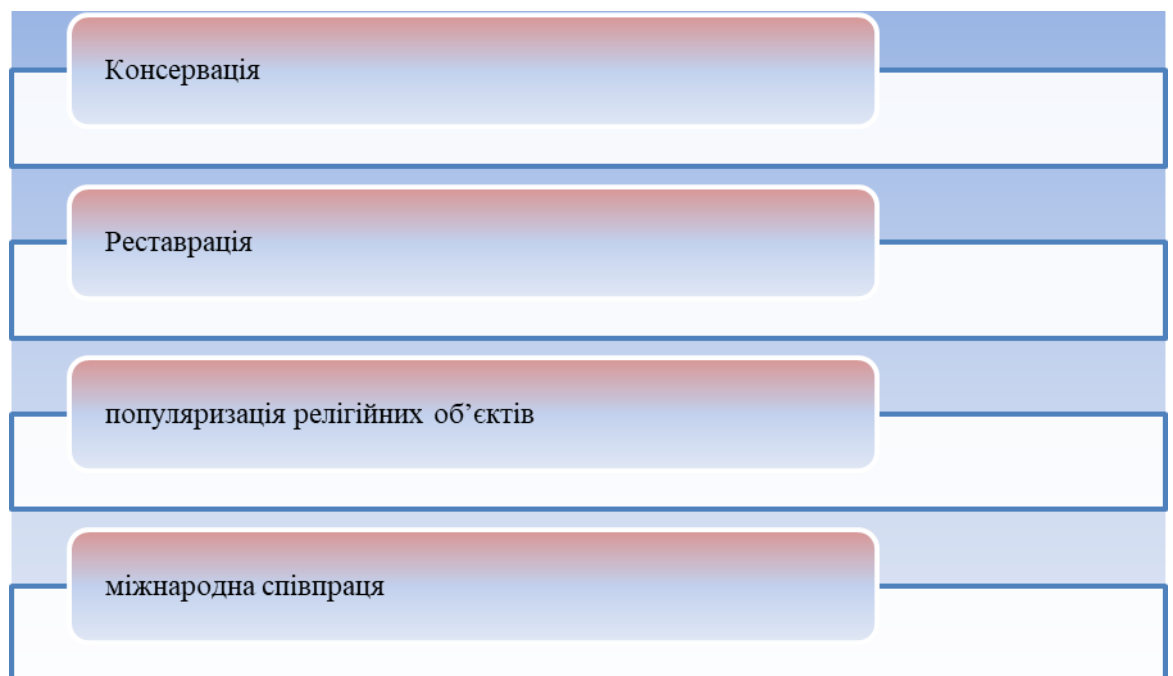


Рис. 2.2.1 Основні напрямки роботи релігійних інституцій, складено авторкою

Розвиток релігійних інституцій в Україні є ключовим елементом збереження культурної спадщини, сприяння туризму та духовному збагаченню

суспільства. Основні напрямки роботи включають консервацію, реставрацію, популяризацію релігійних об'єктів та міжнародну співпрацю (рис. 2.2.1).

Консервація та реставрація являють собою збереження історичних культових споруд, особливо тих, що постраждали через війни, конфлікти або природний знос, є першочерговим завданням. Відновлення таких об'єктів сприятиме збереженню культурної спадщини України та стане основою для розвитку туризму.

Релігійні споруди мають великий потенціал стати туристичними центрами. Для цього необхідно розвивати туристичну інфраструктуру, включаючи: будівництво та оновлення готелів і ресторанів; організацію якісних екскурсій; відкриття інформаційних центрів. Також важливо зробити ці об'єкти доступними для туристів різних країн і культур, враховуючи мовні та інші потреби.

Розробка освітніх заходів допоможе популяризувати релігійну культуру, історію та традиції. Серед таких заходів можуть бути: екскурсії до культових споруд; проведення семінарів, конференцій та тренінгів; організація виставок, присвячених релігійній спадщині.

Міжнародна співпраця сприятиме обміну досвідом, розробці спільних проєктів та залученню іноземних туристів. Вивчення кращих практик у сфері релігійного туризму може стати основою для розвитку унікальних програм, які привернуть увагу як українських, так і зарубіжних відвідувачів.

Таким чином, розвиток релігійних об'єктів в Україні не лише зберігатиме національну культурну спадщину, але й сприятиме економічному та духовному процвітанню країни.

Релігійний туризм та паломництва мають значний потенціал для стимулювання релігійного туризму. Для цього необхідно:

- розробляти спеціальні паломницькі маршрути, які охоплюють ключові святині України;
- створювати паломницькі центри з комфортними умовами для відвідувачів;

- забезпечувати якісний транспорт та послуги, що відповідають потребам паломників.

Але існують певні проблеми та виклики:

1. Недостатня професійна підготовка персоналу, зокрема:

- гіді, перекладачі та екскурсоводи часто не мають достатньої інформації та досвіду щодо специфіки релігійних турів.

- туристичні компанії та організації мають інвестувати у професійне навчання персоналу, включаючи тренінги з історії релігії, культурної спадщини та навички міжкультурної комунікації.

2. Проблеми транспортної інфраструктури:

- відсутність добре обладнаних транспортних засобів для організації турів;

- катастрофічний стан доріг у сільській місцевості, де розташовані багато монастирів та святинь.

- необхідність модернізації міжнародних та міжрегіональних автомагістралей.

3. Віддаленість релігійних об'єктів (святі місця часто знаходяться у важкодоступних районах). Це ускладнює їх відвідування паломниками, особливо міжнародними.

Вирішити існуючі проблеми можна наступними шляхами через:

1. Підвищення професійності персоналу (організація навчальних програм та сертифікаційних курсів для гідів і екскурсоводів; залучення спеціалістів з історії, релігії та туризму для створення освітніх програм).

2. Покращення транспортної інфраструктури (інвестиції в ремонт та будівництво доріг, особливо в сільських місцевостях; закупка сучасних транспортних засобів, обладнаних для комфортного перевезення паломників).

3. Підтримка віддалених релігійних об'єктів (будівництво доріг та забезпечення транспортного доступу до святинь у віддалених районах; створення сучасних інформаційних центрів для паломників поблизу монастирів і церков).

Завдяки правильно розробленим ініціативам Україна має всі шанси зайняти важливе місце на світовій туристичній мапі та стати привабливим напрямком для паломників і туристів з усього світу.

Покращення інфраструктури та послуг для паломницького туризму в Україні є важливим завданням для зміцнення позицій країни на міжнародному туристичному ринку, збереження культурної спадщини та розвитку місцевої економіки. Монастирі потребують модернізації та створення відповідної інфраструктури, зокрема встановлення якісних дорожніх знаків, які вказуватимуть на їхнє розташування. Необхідно розробити професійні туристичні карти та каталоги, що міститимуть усю необхідну інформацію про туристичні атракції, релігійні об'єкти, головні святині України, програми прийому, засоби зв'язку та транспортні маршрути. Особливу увагу слід приділити забезпеченню спеціальними транспортними засобами для багатоденних паломницьких турів, зокрема адаптованих для перевезення осіб з обмеженими можливостями.

В Україні недостатньо розвинена система розміщення для паломницького туризму. Готелі та їдальні, що функціонують у великих монастирях, не можуть покрити всі потреби туристів, тому важливо створювати додаткові варіанти розміщення, які відповідатимуть вимогам менш вибагливих туристів. Слід активно популяризувати місцеві паломницькі маршрути, забезпечуючи комфортні умови для відвідувачів, а також зберігати зв'язки із закордонними паломницькими центрами, такими як Свята Земля та Афон у Греції. Релігійні та туристичні об'єкти України мають великий потенціал для залучення іноземних туристів. Надання якісних послуг та грамотне спрямування потоку таких туристів може стати джерелом значних валютних надходжень до місцевих бюджетів.

Для цього потрібно активно працювати над вдосконаленням транспортної та сервісної інфраструктури. Це включає ремонт доріг у віддалених районах, поблизу монастирів і святинь, модернізацію міжміських та міжнародних автомагістралей, а також створення сучасних інформаційних центрів для

туристів. Важливим є професійна підготовка екскурсоводів, перекладачів і персоналу, який працює з паломниками. Інвестиції у навчання та сертифікацію спеціалістів сприятимуть покращенню якості обслуговування та популяризації українських святинь на міжнародному рівні. Реалізація цих заходів створить сприятливі умови для розвитку паломницького туризму, збереже культурну спадщину та сприятиме духовному збагаченню суспільства.

У західній частині України спостерігаються міжрелігійні конфлікти, пов'язані з боротьбою за право користування культовими спорудами. Особливо гостро ця проблема проявляється у Рівненській, Тернопільській та Львівській областях. Така ситуація негативно впливає на культурний і духовний імідж країни, відлякуючи як іноземне духовенство, так і паломників. Додатково, війна, яка триває в Україні, створює значні перешкоди для розвитку всіх видів міжнародного туризму, включаючи релігійний і паломницький. Країна не може забезпечити належний рівень безпеки як для іноземних туристів, так і для українських громадян, які працюють у сфері обслуговування туристів.

Державні інституції повинні вжити важливих заходів для гарантування свободи пересування релігійних туристів і паломників, а також забезпечення їхньої безпеки. Це включає розробку стратегій і впровадження заходів, спрямованих на створення умов для вільного й безпечного відвідування релігійних об'єктів у різних регіонах країни. Релігійні об'єкти України відіграють важливу роль у культурному розвитку держави, оскільки вони є не лише місцями релігійного богослужіння, а й об'єктами культурної спадщини, насиченими мистецьким і історичним значенням.

З огляду на це, необхідно вирішувати проблеми міжрелігійних конфліктів та забезпечувати мирне співіснування різних релігійних громад. Це стане запорукою відновлення довіри іноземних туристів, розвитку релігійного туризму та зміцнення культурного іміджу України на міжнародній арені.

Наступним кроком буде розглянуто перспективи розвитку релігійного туризму в країнах Європи.

2.3. Перспективи розвитку релігійного туризму в країнах Європи (на прикладі Італії)

Аналіз розвитку релігійного туризму в європейських країнах, таких як Німеччина, Італія, Франція та Греція, демонструє високу популярність цього виду туризму. Кожна з цих країн володіє багатою культурною та релігійною спадщиною, яка приваблює мільйони туристів, зацікавлених у духовному збагаченні, ознайомленні з релігійними традиціями та культурними особливостями.

Таблиця 2.3.1

Особливості розвитку релігійного туризму Європейських країн

	Німеччина	Польща	Греція
Релігія	Католицизм, протестантизм, іслам	Католицизм, православ'я, протестантизм, іслам	Православ'я
Найбільш популярні міста розвитку релігійного туризму	Берлін, Дрезден, Мюнхен, Гамбург, Кельн, Нюберг	Краків, Варшава, Вроцлав, Гданськ, Познань, Щецин, Люблін, Торунь, Закопане	Афіни, Патри, Коринф, острови Корфу, Салоніки, Афон
Особливості релігійного туризму	Огляд святих місць, пам'яток, участь у богослужінні, релігійних святах. Організовані маршрути турагенствами. Самодіяльні маршрути.	Огляд і проживання в святинях, харчування в місцевих їдальнях, індивідуальні молитви, участь у богослужінні, релігійних святах. Організовані маршрути храмами і турагенствами. Самодіяльні маршрути.	Огляд і проживання в святинях, харчування в місцевих їдальнях, індивідуальні молитви, участь у богослужінні, релігійних святах. Організовані маршрути храмами і турагенствами. Самодіяльні маршрути. Обмеження для жінок і дітей.
	Державна підтримка, але відсутність окремої програми розвитку релігійного туризму	Державна підтримка, але відсутність окремої програми розвитку релігійного туризму	Державна підтримка, наявність програми розвитку релігійного туризму
Велика кількість релігійних об'єктів			

Італія є лідером у релігійному туризмі завдяки Ватикану – центру католицького світу, де розташовані величні собори, музеї та історичні місця. Франція приваблює паломників знаменитими святинями, такими як Лурд, що є одним із найбільших паломницьких центрів у світі. Німеччина вирізняється своїми релігійними маршрутами – Дорога Мартіна Лютера, яка дозволяє відвідати місця, пов'язані з Реформацією. Греція є унікальним напрямком завдяки святині Афон, численним монастирям і храмам, що відображають багату православну традицію (табл. 2.3.1).

Основними факторами успіху є збереження пам'яток, розвинена туристична інфраструктура, зручні транспортні сполучення та активна промоція на міжнародному рівні. Цей досвід може слугувати прикладом для України, яка також володіє значним потенціалом у сфері релігійного туризму.

На думку експертів, в Італії добре сформовано та організовано систему прийому туристів, яка спроможна одночасно прийняти 3,6 млн. гостей [35]. Італія приваблює іноземних туристів своїм унікальним способом життя, багатою культурною та духовною спадщиною. Ця країна вражає своїм історичним минулим, численними пам'ятками, мальовничими ландшафтами, шедеврами мистецтва, яскравими культурними традиціями, релігійними святами, а також елегантною модою, гастрономічними вишуканостями й унікальним стилем життя.

Для забезпечення комфорту туристів в Італії створена ефективна система обслуговування, що охоплює ресторанно-готельні та транспортні послуги. Широка мережа туристичних компаній і туроператорів, які активно працюють на міжнародному рівні, пропонує різноманітні варіанти розміщення. Зокрема, в Італії функціонує 33,3 тис. готелів на 1,8 млн. місць; 2,4 тис. кемпінгів і туристичних поселень на 1,3 млн. місць; 24,3 тис. приватних квартир для оренди, що розраховані на 252 тис. місць. Також діють 6 тисяч агротуристичних комплексів із 68,4 тис. місць і ще 3,3 тис. об'єктів інших типів розміщення, які включають апартаменти з декількома власниками, притулки, пансіони, релігійні установи та будинки для прочан, що разом налічують 179

тис. місць. Ця різноманітна інфраструктура забезпечує комфортні умови перебування для туристів і сприяє розвитку туризму в країні [35]. Практика показує, що паломники зазвичай невибагливі до умов проживання під час релігійно-паломницьких турів. Найчастіше вони потребують доступного житла, спрощеного обслуговування та спеціального харчування, яке враховує пости та підготовку до участі в релігійних обрядах, таких як сповідь чи причастя. Водночас останнім часом спостерігається тенденція до поєднання паломницького туризму з відпочинком, особливо серед заможних людей середнього віку. Ця категорія туристів надає перевагу комфортним умовам проживання та додатковим сервісним послугам [44].

Згідно з оцінками експертів, Італія є популярним напрямком для туристів із Німеччини, Франції, Австрії, Швейцарії та Іспанії, а також із країн Європи, США, Канади й Латинської Америки, останні з яких здебільшого приїжджають з релігійною метою. Німецькі туристи лідирують не лише за кількістю відвідувань, але й за тривалістю перебування. Наприклад, за турзапрошенням німці часто продовжують своє перебування з двох тижнів до одного місяця, за приватним запрошенням – до одного місяця з можливістю виїзду протягом 2,5 місяців, а за службовими поїздками – аналогічно до одного місяця. [53]. Економічне зростання й спрощення валютного контролю останніми роками сприяли розвитку виїзного туризму. Так, наприклад, італійці подорожують здебільшого в сусідні держави: Францію, Австрію, Німеччину, рідше – в Іспанію, Португалію та Грецію. Порівняно з Францією, іноземний туризм в Італії є більш молодим (за віком туристів), дешевим (за середніми їхніми витратами) [35].

Релігійний туризм в Італії має високий рівень розвитку завдяки великій кількості християнських святинь, розташованих у різних регіонах країни. Серед них – святині Ватикану, Туринська плащаниця на Півночі (тканина, якою було обгорнуте тіло Ісуса Христа під час поховання та воскресіння), а також мощі святителя Миколая на Півдні. Щороку Італію відвідують понад 30 мільйонів паломників з різних куточків світу, зокрема з Іспанії, Португалії, Німеччини,

Австрії, Великобританії, Мексики, Бразилії, Аргентини, інших країн Південної Америки, Північної Африки, США, Канади, Польщі, країн Балтії та інших регіонів, де католицизм або унійні церкви є домінуючими. Доходи від релігійного туризму, за неофіційними оцінками, становлять 35% загальних надходжень від туризму в країні, що робить цей напрямок вагомим економічним чинником і сприяє його подальшому розвитку. [53].

Сучасна Італія входить до числа найрозвиненіших країн Європейського Союзу та світу, що характеризується високим рівнем життя населення і відповідною якістю послуг. Це стосується як туристичної галузі, так і товарів народного вжитку, включно з продуктами харчування та послугами закладів ресторанно-готельного господарства, ціни на які відповідають середньому рівню доходів у країнах ЄС. Для українських туристів, зокрема паломників, більшість із яких не мають високої платоспроможності, це створює певні фінансові труднощі. Згідно з офіційною статистикою, середня вартість паломницького туру до Італії тривалістю 5-10 днів для однієї особи без візової підтримки, з одноразовим харчуванням і проживанням у бюджетних готелях становить близько 800-1110 євро. Така ціна часто є недоступною для більшості українських паломників [35].

Туроператорам, які працюють на українському туристично-паломницькому ринку та організовують такі тури, варто звернути увагу на можливість зниження вартості подорожей. Доцільним є впровадження спеціальних пропозицій для менш забезпечених категорій паломників. Це дозволить зробити релігійний туризм доступнішим для ширшого кола населення.

Таким чином, релігійний туризм має значний вплив на економіку Італії, сприяючи розвитку релігійних центрів і територій, де розташовані видатні християнські святині. Щорічно ці місця приваблюють велику кількість православних паломників і туристів, зацікавлених у пізнавальних поїздках. Головними напрямками православного паломницького туризму є Північний Схід, Центральна Італія, а також місто Барі на півдні, відоме мощами святителя

Миколая.

Однак значний вплив паломників і туристів спричиняє й низку негативних наслідків. Серед них – забруднення пляжів і вулиць стародавніх міст, загроза збереження творів мистецтва, зростання кількості дрібних злочинів і правопорушень у громадських місцях. Крім того, спостерігається збільшення чисельності ісламських мігрантів і формування мусульманських кварталів у різних регіонах країни, що також впливає на соціальний ландшафт Італії.

Програма туру і маршрут паломницького туру
«До християнських святинь Італії»

Тривалість туру: 10 днів

Транспорт: автобус, літак, наземний транспорт в Італії.

День 1. Полтава – Київ

- Виїзд з Полтави автобусом до Києва.
- Літак Київ – Рим.
- Прибуття до Риму, трансфер до готелю.
- Вечірній відпочинок.

День 2. Рим – Ватикан

- Екскурсія у Ватикані:
 - Собор Святого Петра.
 - Площа Святого Петра.
 - Відвідування Сикстинської капели.
- Прогулянка центром Рима: Колізей, Римський форум, Пантеон.
- Ночівля в Римі.

День 3. Ассізі

- Виїзд до Ассізі.
- Відвідування Базиліки Святого Франциска.
- Екскурсія історичним центром міста.
- Ночівля в Ассізі.

День 4. Лорето – Сан-Джованні-Ротондо

- Виїзд до Лорето:
 - Відвідування Святого Дому в Лорето (Casa Santa).
- Переїзд до Сан-Джованні-Ротондо.
- Відвідування монастиря святого Падре Піо.
- Ночівля.

День 5. Монте-Сант'Анджело

- Виїзд до Монте-Сант'Анджело:

- Відвідування святині Архангела Михаїла.
- Повернення до Сан-Джованні-Ротондо.
- Вільний час для молитви.
- Ночівля.

День 6. Неаполь – Помпеї

- Переїзд до Неаполя:
 - Екскурсія містом.
- Відвідування Помпеїв – стародавнього міста, зруйнованого виверженням Везувію.
- Ночівля в Неаполі.

День 7. Флоренція

- Переїзд до Флоренції.
- Відвідування Кафедрального собору Санта-Марія-дель-Фьоре.
- Прогулянка містом: Понте Веккьо, площа Сеньйорії.
- Ночівля у Флоренції.

День 8. Падуя – Венеція

- Виїзд до Падуї:
 - Відвідування Базиліки Святого Антонія.
- Екскурсія до Венеції:
 - Прогулянка Гранд-каналом.
 - Собор Святого Марка.
- Ночівля в околицях Венеції.

День 9. Мілан

- Виїзд до Мілана:
 - Відвідування Дуомо (Міланський собор).
 - Прогулянка площею Пьяцца дель Дуомо.
- Вільний час для відпочинку або шопінгу.
- Ночівля в Мілані.

День 10. Повернення

- Виліт з Мілана до Києва.

- Трансфер до Полтави автобусом.
- Завершення туру.

Послуги, що входять до туру:

- Трансфер.
- Проживання в готелях (сніданок включено).
- Послуги гіда.
- Екскурсії згідно з програмою.
- Медичне страхування.

Додаткові витрати:

- Вхідні квитки до музеїв.
- Обіди та вечері.
- Особисті витрати.

Орієнтовні ціни: €1295 + 550 грн./особа

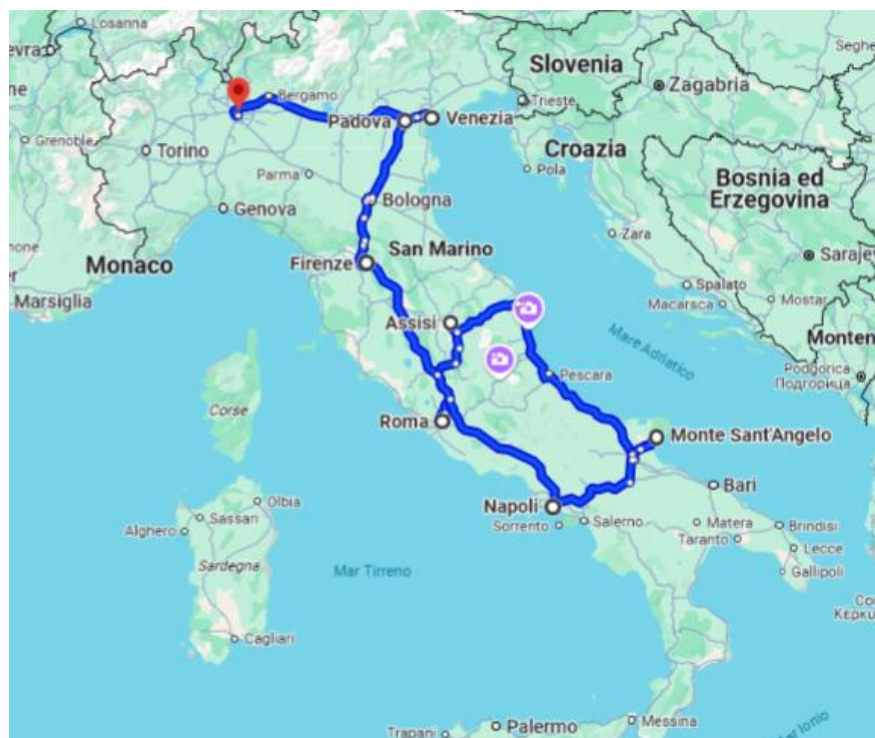


Рис. 2.3.1 Маршрут паломницького туру
«До християнських святинь Італії»

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши питання даної проблеми можна зробити наступні висновки.

1. Визначено, що релігійний туризм є одним із найдавніших видів туризму, який має значний вплив на економіку деяких країн і регіонів світу, особливо на самі релігійні центри. У релігійному туризмі прийнято виокремлювати два напрями діяльності – релігійний, пов'язаний з участю у подіях релігійного життя, що здійснюються за допомогою екскурсій, і паломницький, як подорож з метою відвідування святинь і святих місць. Найвідоміші християнські релігійно-паломницькі святині сконцентровані переважно в Європі (Греція, Італія, Франція, Німеччина, Болгарія, Румунія, Іспанія, Португалія, Сербія, Грузія, у тому числі й Україна).

2. Історія розвитку й нинішнього стану релігійного туризму дає можливість зробити важливий висновок, що при спільній планомірній діяльності державних, комерційних, громадських і релігійних організацій він може сприяти взаєморозумінню представників різних релігійних конфесій, що може сприяти послабленню соціальної напруженості

3. Представники різних церков можуть ознайомити туристів і паломників зі своїм духовним спадком, що є запорукою поваги та взаєморозуміння. Необхідно лише організуватися всім, хто в цьому зацікавлений. Релігієзнавчий туризм може бути поєднаний з зеленим і пізнавальним.

4. Значимість релігійного туризму для підтримки духовно-моральних основ суспільства свідчить про необхідність створення нових туристичних маршрутів для внутрішніх, в'їзних та виїзних туристів, які знайомлять туристів з історією, культурою та духовним життям народу країни, а також розвивати відповідну туристичну інфраструктуру.

5. Релігійний туризм європейських країн, зокрема, Німеччини, Польщі та Греції дуже розвинений, так як у цих країнах є безліч унікальних і неповторних святинь. Країни активно розвивають індустрію релігійного туризму та приваблюють все більше і більше туристів. В регіонах домінує християнство,

представлене всіма напрямками: більшість віруючих в досліджуваних країнах сповідують католицизм, значно менше протестантизм і православ'я.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. 395 с.
2. Божук Т.І. Методичні аспекти визначення оцінки сакральних об’єктів для потреб туризму [Текст]. *Вісник Львівського державного інституту новітніх технологій та управління імені В’ячеслава Чорновола. Серія “Економічні науки”*. 2008. Вип. 3. С. 260–272.
3. Божук Т. Релігійний туризм : термінологічний словник-довідник. Львів : Укр. бестселер, 2010. 152 с.
4. Божук Т.І. Формування релігійно-туристичної індустрії. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 14. С. 132-136.
5. Волкова І. І., Мукомел В. В., Посохов І. С. Перспективи розвитку релігійно-екскурсійного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2023. Випуск 17. С. 111-127.
6. Всесвітня туристична організація. Офіційний веб-сайт. URL: <http://unwto.org/>.
7. Географія релігійного туризму в Україні / Ковальчук А.С., Рутинський М.І., Манько А.М., Завадовський Т.Б., Каднічанський Д. А. Львів : ТзОВ “Друк Захід”, 2016. 454 с.
8. Данільєва Ю. Г. Паломницький туризм в Україні: витоки, різновиди, перспективи. *СНУ ім. В. Даля. Історичні записки*. 2012. Вип. 36. С. 73–80.
9. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
10. Державний реєстр національного культурного надбання / Науково-дослідний інститут пам’ятко-охоронних досліджень. URL: <https://web.archive.org/web/20070304014821/http://www.heritage.com.ua/reestry/index.php?id=71> (дата звернення: 21.12.2024).
11. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2020. URL: <http://www.irs.in.ua>.

12. Історія релігії в Україні [Текст]. Навч. посіб./ Відп. ред. А.М. Колодний, П.Л. Яроцький. К.: Знання, 1999. 735 с.
13. Кадацька Ю. А. Релігійний туризм в Україні. Київ : Науковий світ, 2003. 178 с. URL: <http://tourism-book.com/books/book-29/>.
14. Кацемір Я.В. Функціональні особливості сучасного розвитку релігійно-паломницького туризму в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. Випуск 11. С. 46-51.
15. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. К. : Знання, 2011. 334 с.
16. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Лиман С. І. Історія туризму: навчальний посібник / С. І. Лиман, А. Ю. Парфінченко, І. С. Посохов. – Суми: ПФ “Видавництво “Університетська книга”, 2018. – 372 с.
18. Любіцева О. О. Релігійна ситуація в Україні та її регіональні особливості. *Український географічний журнал*. 2009. № 4. С. 28–32.
19. Любіцева О.О., Романчук С.П. Напрямки розвитку релігійного туризму в Україні [Текст]. *Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості* Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (10-11 жовтня 2001 р. КУТЕП). К.: Вид-во «КУТЕП», 2002. 235с.
20. Любіцева О. О., Романчук С. П. Паломництво та релігійний туризм: навч. посібник. К.: Альтерпрес, 2011. 416 с.
21. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – Київ: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
22. Менеджмент і маркетинг туризму: навч. посібник / Т.М. Афонченкова, О.В. Булюк, Б.П. Масенко та ін.; за ред. О.Є. Лугініна. К.: Видавництво Ліра, 2012. 364 с.
23. Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства: монографія / За ред. Г.П. Скляра. Полтава: ПУЕТ, 2015. 372 с.
24. На Волині звернуть увагу на сакральну культуру, паломницький та

фестивальний туризм. URL: <http://zik.com.ua/2005/9/27/news22717.htm>.

25. Нагірняк А. Я. Паломництво та релігійний туризм: характерні риси та особливості. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск №44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1880>.

26. Надієнко О.І. Правове регулювання сфери туризму: становлення та розвиток вітчизняного законодавчого інституту / О. І. Надієнко // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2018. – №3. – С. 110-113.

27. Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2019 рік (релігійні організації) від 14.04.2020 року № 1657.

28. Нормативно-правові акти України з питань туризму: Зб. законодавч. та нормативн. актів / Упор. М.Л. Камлик. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.

29. Паломницький центр апостола Фоми в Європі. URL: <http://thomas-tdf.de/dostoprimechatelnosti/>.

30. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник. К.: Видавництво: Альтерпрес, 2003. 352 с.

31. Панченко С. Від паломництва до релігійного туризму: історія і сучасність. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1767192>.

32. Панченко С. А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи. Монографія. Київ: Автограф, 2019. С. 22-24.

33. Панченко С. Управління сферою туризму на специфічному ринку України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 18. С. 85-92.

34. Паньків Н. Є. Тенденції розвитку релігійного туризму в Карпатському регіоні України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022, № 2. Том 1. С. 77-89.

35. Патійчук В. Італія як міжнародний центр православного релігійно-паломницького туризму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. 15 (340). С. 86-93.

36. Патійчук В.О., Якубович Р.П. Релігійно-паломницький туризм як один

із чинників регіонального розвитку економіки України. *Актуальні проблеми регіональних досліджень*: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 11-12 грудня 2017 р.). Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017. С.74-78.

37.Патійчук В. О. Специфіка класифікації релігійно-паломницьких турів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Географічні науки. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. № 14 (315). С. 36–48.

38.Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницького туризму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Географічні науки. Луцьк : Вежа, 2015. № 15 (316). С. 33–45.

39.Пілігрим: Паломництво до православних святинь Італії. URL: <http://pilgrims.in.ua/>.

40.Поїхали з нами. Офіційний сайт. URL: <https://www.poehalisnami.ua/countries/vatikan/sight>.

41.Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормативно- правових актів; під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.

42.Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України. / Відомості Верховної Ради України [Текст]. – 2004. – №13. – Ст. 180.

43.Про туризм: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. №31. Ст.241 (в редакції від 04.08.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.

44.Релігійний туризм стає популярнішим у світі. URL: http://www.religion.in.ua/news/foreign_news/11415-religijnij.

45.Сайчук В. С. Методичні аспекти суспільно-географічного дослідження релігійного туризму. *КНУ ім. Т. Шевченка, Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. № 2. С. 59–65.

46.Сем’янчук П.М. Данилова К.В. Особливості науково-релігійного

туризму християнського спрямування. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації*: Мат-ли Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 2023. С. 184-186.

47.Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

48.Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

49.Сучасний стан законодавчого забезпечення туризму в Україні: проблеми та шляхи вирішення: Звернення учасників Всеукраїнських громадських слухань / Туристична Асоціація України. URL: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=322>.

50.Тарасова В. В., Ковалевська І. М. Оцінка регіонального розвитку релігійного туризму в Україні. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7223>.

51.Тарасова В. В., Ковалевська І. М. Статистичне дослідження організації релігійного туризму в Україні. Інфраструктура ринку. 2021. № 51. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/51-2021>.

52.Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. К.: КНТЕУ, 2006. 537 с.

53.Туризм в Італії. URL: <http://www.geograf.com.ua/italy/542-italy-tourism>.

54.Туристична діяльність в Україні у 2018 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2019. 80 с.

55.Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А.Ю. Парфінєнка. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 312 с.

56.Туристичні ресурси та інфраструктура – головні складові розвитку туризму в Україні. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36431/>.

57.Чередниченко А. О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи. *УкрДУЗТ, Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 58. С.

226–232.

58. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. С. 283.

59. Юрченко С. О., Юрченко О.Є. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 216–220.

60. Яроцький П. Л. Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку. / *Релігієзнавство. Навчальний посібник*. 2-ге вид. Київ, 2004. 268 с.

61. The Miracle of Lanciano. URL: <https://catholiceducation.org/en/culture/the-miracle-of-lanciano.html>.

62. Religious Tourism Market Size and Projectionsю. URL: <https://www.marketresearchintellect.com/product/global-religious-tourism-market-size-and-forecast/>.

63. UNESCO: website. URL: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/ua> (дата звернення: 14.12.2024).

64. Verifiedmarketreports. URL: <https://www.verifiedmarketreports.com/product/religious-tourism-market/>.